

KAFKASYA

KÜLTÜREL DERGI
3 AYDA BİR ÇIKAR

YIL : 4

SAYI : 18 CİLT : 4

Mart, Nisan, Mayıs 1968

Sahip ve sorumlu yayın Müdürü

İZZET AYDEMİR

Teknik İşler :

BAYRAM HERGÜNER

Yönetim Merkezi :

**Bahçellevler, Emek Mahallesi,
75. ci Sokak No.: 61, D: 5**

Ankara

Dizildiği ve basıldığı yer :

TÖYKO matbaası

ABONE TARİFESİ :

Yıllık Abonesi : 12 TL.

Yabancı Memleketler : 40 TL.

İLÂN TARİFESİ :

Dergimizde yayınlanacak yazıların
Tam Sayfası 1000, Yarım Sayfası
500 TL. dir.

Gönderilen yazılar ve resimler
basılsın veya basılmasın iade
olunmaz.

Yayın Komitesi gönderilen yazı-
larda gerekli düzeltmeleri yap-
maya yetkilidir.

Dergide basılan tercüme yazılar-
dan doğacak her türlü sorumluluk
çevirene aittir.

Dergide yayınlanan yazılar kay-
nak gösterilmek şartıyla başka
yerde yayınlanabilir.

İÇİNDEKİLER

Kuzey Kafkasya Kuzey Kaf-
kafyalıdır

Kadim Çerkes Efsanesinin
Yunan Dinî İnançlarına Te-
sirleri ve Benzeyişleri .

Sonet (Şiir)

Dernekler ve Kuruluş Ga-
yeleri

Siz Ne Dersiniz?

Kuzey Kafkasya'da Bir Ge-
ziden Notlar

Bekliyeceğim (Şiir)

Suriye'de Gördüklerimiz

Yurdum (Şiir)

Nağcak - Çerkes Üniversitesi

İbrahim Tsey

Eski Adige Tarihi

Abhazların Göçürülüştü

Dâvalarımızdan

Çerkes Adları

Tunuslu Hayreddin Paşa

Acı Bir Kayıp

Aktüalite

İzzet AYDEMİR

Dr. Vasfi GÜSAR

A. SONE

C. ARAÇ

A. BAĞ

X

Y. ADAJA

M. SEBANÇI

K. KADIRBEÇ

Balkar B.

N. D. GUETİJKO

Dr. Vasfi GÜSAR

AWUBLA

N. ÖZBEK

Dr. Vasfi GÜSAR

Dr. Vasfi GÜSAR

KAFKASYA

X

Basıldığı Tarih : Mayıs, 1968

Kapakdaki Resim : Uzun Hayat ülkesi Kafkasya'da 100 yaşını geçkin bir çerkesi göstermektedir.

Kuzey Kafkasya Herkesten önce Kuzey Kafkasyalılarıdır

Yazan: İZZET AYDEMİR

İkinci Dünya Savaşında Alman Nazileriyle işbirliği yaptıkları gerek-
gesiyle ana yurtları Kırım'dan zorla sökülerek Ortaasya bozkırlarına sür-
gün edilen Kırım Tatarlarının Rusya'daki son gelişmelere paralel olarak
sürgün cezalarının kaldırıldığı dünya kamu oyuna açıklanmıştı. 5 Eylül
1967 tarihli kararnamede ayrıca Kırımlıların ana vatanları Kırım'a döne-
bilecekleri belirtiliyordu. Ancak Kırımlıların iki ayda bir yayınlanan
EMEL adlı dergilerinde (1) bu konuyla ilgili bir yazı yayınlanmış ve ken-
di arzularıyla Kırım'a dönmek isteyenlerin bu arzularının hilâfına Kı-
rım'a sokulmayıp, istedikleri takdirde Ukrayna veya Kuzey Kafkasya'ya
iskân edilebilecekleri ileri sürülmüştür. Makale sahibi buna şiddetle itiraz
etmekte, Kırımlıların kendi ana vatanları dururken Ukrayna veya Kuzey
Kafkasya'ya yerleşmeleri kadar saçma birşey olamayacağını, böyle bir
davranışın ise Rusların çıkardığı kararnamenin sözden ibaret kaldığına
dikkati çekmektedir.

Biz ötedenberi Rusların Kafkasya'yı, dolayısıyla Kuzey Kafkasya'yı
yabancı ırklarla doldurmaya çalıştıklarından şüphe ediyor bunun neden-
lerini araştırıyorduk. Son istatistiklerde Kuzey Kafkasyalı topluluklar
arasında OTOKTAN ulusların (2) dışında birçok gurupların yer aldığını,
hattâ bunlar arasında, Kırım Tatarı, Koreli vs. bulunduğunu hayret ve
teessürle müşahede ediyorduk. Hattâ Rus kaynakları bu yabancı halkları
Otoktan imişcesine göstermek isteyen bir ifade taşıyordu. Fakat biz her-
seye rağmen bunları bir dereceye kadar görmemezlikten geliyor. çarlık
idaresini aratacak nitelikte olan zalim Stalin yönetiminin bu gibi tertip-
lere başvurmasını olağan karşılıyorduk. Stalin idaresinin çökertilmesin-
den sonra Rusya'da olduğu gibi Kuzey Kafkasya'da da olumlu gelişmeler
göze çarptı. Oradaki kardeşlerimiz bizlerle ilişkiler kurmayı başardılar,
Çerkes radyolarında Çerkesçe yayınları sık sık duyar olduk. Ortadoğuda-
ki göçmen Kafkasyalıları ana vatana çağrıldılar, gidenler oldu... Bu arada
Kuzey Kafkasya'da hallini görmekle sevineceğimiz köklü problemlerimizi
bazı yetkili yöneticilere açıkladık. Tartışmalar yapıldı, meselâ bunlardan
bir tanesi ve en önemlisi şuydu: "Kuzey Kafkasya'da aynı dili ufak deği-
şikliklerle konuşan Adige milleti neden birbirinden ayrı tutuluyor, kendi-
lerinden ayrı dili konuşan topluluklarla yaşamaya icbar ediyorlardı? Ku-
zey Kafkasya'da bir Kabartay - Balkar, bir Karaçay - Çerkes Cumhuriyeti
ve bir de Krasnodar bölgesine bağlı Adige Muhtar bölgesi vardı ki, bunla-
rın üçünün de halkı aynı dili, Çerkesçeyi ufak farklarla konuşuyorlardı.
Fakat nedense bu guruplar bir araya getirilmeyip kendilerinden ayrı dili
konuşan Rus, Karaçay ve Balkar gibi tamamen ayrı dili olan guruplarla

bir arada tutuluyorlardı. Oysaki bunların bir araya getirilmesi bizlerin olduğu kadar, orada yaşayan kardeşlerimizin de en büyük arzularıydı. Kendileriyle konuştuğumuz yetkililer, bize gayet açık olarak bu sistemin eskiden ve bazı politik ve stratejik nedenlerle uygulandığını, fakat bundan böyle bir uygulamaya ihtiyaç olmadığını, Sovyet anayasasının her millete istediği şekilde yaşama yetkisini verdiğini, eğer Kuzey Kafkasya da yaşayan Adigelerin isterlerse bir araya gelmelerinin mümkün olduğunu söylediler. Biz Kuzey Kafkasyalıların bir birlik haline gelmelerinin zararını, bunun için neler yapılması gerektiğini başka bir yazımızda incelemek kaydıyla Rusların son zamanlarda Orta Doğu'da izledikleri politikaya dönüyoruz.

Ruslar, Stalin yönetiminin devrilmesinden bu yana uzun devreli bir barış taarruzuna girişmiş, bu arada ilk olarak kendi memleketlerinde bunu uygulama yoluna girmişlerdir. Bu amaçla Orta Doğu'da girişilen sulh teşebbüsleri olumlu sonuçlar vermiş, son olarak Türkiye ile de böyle bir yola girmeleri onlara bir hayli taraftar kazandırmıştır. Orta Doğu'da bilhassa İsrail - Arap savaşından sonra müşkül durumda kalan eski Çerkes muhacirlerine el uzatmaları buralarda yaşayan Çerkeslerin sempatiilerini kazanmalarına vesile teşkil etmiştir. Bundan önceki haber ve bazı yazılarımızda da belirtildiği gibi asırlar boyu süren Çerkes - Rus düşmanlığı katılığını kaybetmiş, bu durum aynı şekilde Türk - Rus ilişkilerinde de aynı yöne yönelmiştir. Dünyamızın artık yeni bir çatışmaya tahammülünün kalmadığı bir gerçektir. Bu böyle olunca da asırlar boyu sefalet ve acıdan başka birşey görmeyen ve halen yabancı memleketlerde çile dolduran Çerkeslerin ana vatanlarına sahip çıkmaları zamanı çoktan gelip geçmiştir bile.

İşte bütün bu gerçekler gün ışığı misali ortadayken, Rusların yeniden Kuzey Kafkasya'yı çeşitli ırkların kaynaşma merkezi yapma çabalarına girişmeleri her şeyi kökünden yıkabilir. Bu sebeple Kırmılı yazar Kırmılılar hakkında verilen bu habere inanmak istememiş, böyle bir davranışın Rusların son hareketleriyle çelişmezlik halinde bulunacağını anlatmak istemiştir. Aynı fikre biz de katılıyoruz. Yirminci asır artık birkaç defa denediği zorbalar devrini denememeli, insanlığın kurtuluşu ve kardeşçe bir arada yaşama devri olan insan hakları devri olmalıdır.

İşte biz bu inançla Rusların olumlu politikalarını izliyor, herkese şunu bir kere daha hatırlatıyoruz: Kuzey Kafkasya herkesten önce Kuzey Kafkasyalılarındır.

- (1) *Emel dergisi, sayı: 44, Ocak - Şubat 1968, Kıırım Türklerinin Hakları meselesi M. Ülküsal*
- (2) *Otokhtan: Bu kelime birçok kimseler tarafından yanlış anlamda kullanılmaktadır. Esas anlamı, bir yerin esas halkı, orada doğup, büyüyenidir. Sonradan gelip bir toprağa yerleşen halk otokhtan sayılamaz. Kuzey Kafkasya'da da meselâ Adigeler, Abhazlar, Çeçenler Otokhtandırlar ama, oraya sonradan gelip yerleşen, Tatarlar v.s. Otokhtan sayılamazlar.*

Kadim Çerkes Efsanesinin Eski Yunan Dini inançlarına Tesirleri ve Benzeyişler

Derleyen ve Yazan:
DR. VASFI GÜSAR

Eski Çerkesler; efsânelere (hurafelere) çok önem verirler, boş zamanlarda yaptıkları toplantılarda, meclislerinde ara sıra bunları ortaya atarlar ve vakit da geçirirlerdi. Çerkesya'da OŞHAMAFE (Elbruz dağı) üzerinde bulunan bir mağara da zincire bağlanmış bir adam yaşamış. Bu adamın bağı olduğu yerin karşısında asılı duran bir kılıç varmış. Bu kılıcı almak için ucu çengelli bir değnek istemiş ve bu değneğin en önce çiçek açıp en sonra meyve veren ağaçtan olmasını söylemiş. İnsanlar da bu kılıcın, bu bağı adamın eline geçmesinden korktukları için değneği vermezler ya da başka bir ağaçtan değnek kesip onu verirlermiş.

Zincire bağı adam; işe yaramıyan değneği kırar, atar, sinirlenir, kızarmış, köprümüştü. Bazı zamanlar bu adamın sesinden dağ inlermiş, bazı geceler bunun bağı olduğu zincirin seslerini işitirmiş insanlar .Bu OŞHAMAFE'in zirvesinde zincire vurulmuş adamı, bu Çerkes efsanesi eski Yunan mitolojisindeki (PROMETE - Prométhe) efsanesine ve Yunan mitolojisindeki DİOKLES'in kılıcı hikâyelerine ne kadar benzer.

Yine bir hikâye bir efsâne: Bu tarihi zincirin bağı olduğu mağara dolayında bir su kaynağı varmış. Avcıların vurdukları fakat yaralayıp öldürmedikleri av hayvanlarını hemen bu suya sokunca veya ellerindeki tas içinde bulundurdıkları bu su içine sokunca veya hayvanın yaralarına da bu suyu dökünce hayvanın yaraları hemen kapanır geçermiş. Bu Çerkes efsanesi de Aşil (ACHYLE) 'in sihirli bir su ile yıkandığı, fakat yıkandıkları za-

man topuğundan tuttukları için tutulan yere su değmiyerek kuru kaldığından TRUVA (Troi) savaşında atılan okun ancak bu kahramanı topuğundan yaralaya bildiği hakkında Yunan mitolojik (efsane) sujeye ne kadar benzerliği var.

Daha buna benzer hikâyeler efsaneler çok. Bu bakımdan eski çerkes, eski Yunan ve eski beşeriyetin başlangıcı bilinmeyen sürelerinden beri Kafkasya, Çerkesya ile ilgileri belirten anlamlar taşımaktadır.

Eski Yunan Tanrı ve Tanrıçaları, Serakya (Therakya) -Serakes- ve Anadolu -Suriye- Mezopotamya ki Hatı (Hatikhe) 'lerden başka Kuzey Kafkasya da Çerkesya da kutsal olduğu bilinen tapınaklar, Kadim Çerkes ya da diğer adile BOSFOR KIMERYEN (Kimer bosforu) baş şehri olan PENTİKÂBE (Panticapés) de adına dikilen TİYANE heykelleri ile kitâbeler (yazılar) 'ın keşfedilmesiyle eski mitolojik birleşimi ne kadar gerçekleşmiştir.

Çerkes dilinde Kuban şivesile (Ti - Yane) ve Terek Kabarday şivesile (Di - yane) şekliinde ANAMIZ anlamında ve halk dilinde (Millet anası) 'dır. TİYANE kadim Yunan mabudlarından (Tanrıçalardan) 'dır. Eski Yunanlıların altısı erkek, altısı kadın olmak üzere taptukları 12 tanrı ve tanrıçalardan birisi ARTEMİS idi ki eski Lâtinlerce Çerkesçenin her iki şivesindeki Diyane - Tiyane benimsenmiştir. Gerçekte Çerkesçe olan bu kelime önce Lâtinlere, daha sonra da Yunanlılara geçmiştir. Kadim Gol ülkesinde -Fransa ve İtalya'nın büyük bir kısmı-

keşfedilen Kelt yazıları içinde ADİGE, SİRAKES gibi kelimeleri kapsayan ve ayrıca halis çerkes dili ile yazıların bulunması bu yolda en kuvvetli bir dayanaktır. Bu arada Lâtinlerin JUPİTERİ bile halis bir çerkes kelimesidir.

Eski Yunan efsane ve dini inançlarına göre TİYANE tanrıça; büyük Tanrı ZEFS (Lâtinlerce Jupiter) 'in kızıdır. Lâtince olduğu söylenen fakat anlamı bilinmeyen JUPİTER kelimesine karşı çerkesçe ZUVOBATIR kelimesi vardır ve hâkim (elinde tutan) anlamındadır. Zefs'in en önemli vasıflarından birisi de (Dünyaya hâkim) olmasıdır.

JUPİTER'in anası HİRA (Lâtince Latu - Latune) olup kardeşi Febüs (Lâtince Apollon) ile ikiz olarak dünyaya gelmişlerdir. Güneş (Apollon) 'in, ay ise (Ti-yane) 'nin sembolü (anblemi) olarak sayılır.

Eski Yunan ve Lâtin inançlarında TİYANE (İsmet, iffet - namus) tanrıçası olarak bilinir ve kendisi dâima bâkire kalmıştır. Bu gerçekten ötürü iffet ve bekâretin bir örneği sayılır. Bu mümtaz, üstün fazilet ve iffettir ki, erkek ve kız çocuklar ölünceye dek bu Tanrıçanın himayesine emanet edilirdi. Onun adına tahsis edilen çayırarda, meralarda, bağ ve bahçelerde hiç bir çoban sürüsünü otlatamaz. Hiç bir çiftçi orayı süremez ve işletemezdi bu toprağı. Hattâ namına adanan ayırın en ziyade yapıldığı eski EFES (İzmir vilâyetinde AYASLOG adile bilinen şehir yanında) deki kaynağında ancak hâdim edilmiş erkekler (harem ağaları) hizmet edebilirlerdi. Bu kutsal çayırık ve ağaçlıklar yalnız (TİYANE) 'nin refâkatında NİMF (Nymphe) denilen perilerden başkası olmadığı halde mesyeresi ve gezi yeri sayılırdı. Kaydetmek gerekir ki eski Yunan tarihinin adımları ve hatırasını bizlere kadar ulaştırabildiği bu (NİMF) de Çerkes dilinde bulunmakta ve NİM - FE şekliyle (Ana tarafından akraba) lügat anlamını taşımaktadır. Buna karşılık da ayrıca TİM - FE keli-

mesi de çerkesçe (Baba tarafından akraba) anlamındadır. Ni ana, Ti babadır.

Doğuracak kadınlarında savunucusu olan (TİYANE) ava da meraklı idi. Bundan ötürü gerek kendisinin gerek yanındaki Nimfelerin hep ava mahsus oklar taşıdıkları tahmin edilirdi. Kendisi müstesna derecede güzel idi, oklarının bu güzelliğe ilgili ve paralel olması da düşünülebilir. Adına yapılan en güzel heykellerden olan TİYANE heykeli; güzel ve asil bir simada, zarif ve ince bir yürüyüş ile mütenâsip bir vücuda malik bir tipte gösterilir. İzmir yanındaki AYASLOG dolayında DİYANE namına yapılmış olan meşhur mabet (tapınak) muhteşem sanat eserlerinden biri idi.

Eski efsanelerin Tanrı derecesine yükselterek kutsallaştırdıkları bu DİYANE başlı başına incelenecek ve üzerinde durulacak bir konudur. Yakın zamanlara kadar ancak hususi hayallara bürünmüş olan eski efsanelerin her birisinde aksine olarak tarihi bir gerçeğin yaşadığı artık belirtilmiş ve bu sayede eski Yunan edebiyatının asırlardan beri saklayıp zincirlediği bir çok gerçeklerin artık zincirden ve baskıdan kurtularak ortaya döküldüğü görülmüştür. Bu gerçek de pek eski dini inançların menşeyi ve kaynak bakımından doğulu belki de HATİ, ya da KILDANI, ASURİ olduğu iyi bir inceleme ile anlaşılabilir gibi Mâbudların her birinin de hakkındaki menkâbelerden, rivayetlerden vücuda getirilecek, belirtilecek şahsiyetlerle eski Doğunun zamanımızda ancak birer peygamber olarak tanınan kudsâl ve sayılı, belli kişilerden başkası olmadığı da görülecektir. Bu yönden yapılacak mukayeseli incelemeler Yunan ulu tanrısı ZEFS (Lâtinlerin Jupiter) 'i Çerkeslerin ZEUBATIR'ı menkâbeleri, davranışları ile (eski Doğu) 'nun Hazreti İbrahim (Abraham) 'ı ve yine on iki Tanrıdan ZENON (Zefs'in karısı) 'nun da (Tevrat) 'ın (1) hattâ Homer'in (İLYADE) sinin daima şüpheli tabiatlı olarak

(1) Tevrat. Tekvin bahsi. S. 13, 18, 25, 26

gösterdiği (SARAY) 'in yani Hazreti İbrahim'in zevcesi Sara adının sonra (Saraya) a çevrildiği ve Tanrı tarafından (Milletlerin anası) olmakla müjdelediği (TAVRAT) 'ın (2) yazdığına göre onun TIYANE gibi ANAMIZ adı ile de benzerliği bulunduğu görülür.

Yine eski efsanelerde ve inançlarında (JUPİTER) i sütü ile besleyen AMELİTHA denilen mukaddes keçidir. AMELİTHA kelimesi Çerkes dilinde (O mukaddes koyun) anlamına gelir. İnsanlar bir süre (koyun gibi melenek suretyle) koyunu kutsal sayarak ayin yaparlardı. Şimdiki Trakya'da ki kadim çerkesler (Serakes) in Meeun'un ve hattâ Evliya Çelebi zamanında (Koyun Baba) tekkesinin (İstanbul'da Boğaz da Yenimahalle'deki Koyun Baba tekkesi) müridleri bu ayinin devamlı yoldaşları, çömezleri idi (Evliya Çelebi seyahatnamesine bakınız). Eski Çerkes (Hâti) tanrıçası (MEA) kelimesinin seda bakımından koyun ve keçi sesine benzerliği ne kadar dikkate değer ve (Me) (E) Hâmi - koruyan anlamındadır. TIYANE'nin koruyuculuğu bu yüzden daha iyi açıklanmış oluyor. Burdan ötürü TIYANE'nin kök ve menşe bakımından bir HATİ - Çerkes kelimesi olduğu kuvvetle savunulabilir.

Eski Yunan Mâbudları (Tapınak) arasında altı kadının bulunması çok önemli olmakla beraber eski Yunanlıların kadınlara verdikleri önemden çok önce eski Hâti Çerkeslerinin kadınları Hükümdarlar sırasına koydukları, saydıkları görülmüştür. Hattâ Hâti kırılları başka devletlerle ve bu arada Mısır Firavunları ile yaptıkları savaş sonrası anlaşmalarda hükümdar yanına karısının da imza attığı görülmüştür (Mısırda Karnak mabedindeki yazıyı inceleyiriz). Bütün bu dini inanç ve benzeyişin yalnız Yunanlılara bağlanması doğru olamayacağını ve bunların daha eski bir Çerkes - Hâti inanç ve felsefesinden kaynak aldığını belirtmek tarih ve ilim bakımından gereklidir.

(2) Teyrat. Tekvin bahsi. S. 18

Sonet

Yazan : SONE ABDÜLKERİM

Çerkesçeden çeviren : LU C.

"ESKİ DEVRİN HATALARININ
KAFKASTAN UZAKLARA, YADELLERE
ATTIĞI ADİGELER İÇİN YAZIYORUM"

Koca dünya şöyle deseydi bana:

"İstedğin bir sihir vereceğiz sana,

İyi seç, ne olmayı isterdin

Ömrün boyunca neye razı olurdu?"

"Koca dünya elinden gelecekse eğer,

Dağ kartalı yap beni, düşüremegen

Çıkayım insan kılığımndan,

Kurtar beni eski büyük dertlerimden

Ağardı Şat Uşha (1) nın başı karla,

Düşünüyor aniden giden yavrularını.

Çok zaman geçtiyse de aradan. İste

Her gece bakıyor SAMANYOLUNA.

Dağ kartalı yap beni, kaldıran koca

dünyayı!

Getireyim Uaşha Maho'nun yavrularını.

(1) Şat Uşha : Uaşho Maho, Elbruz.

SONE ABDÜLKERİM: Kabartay Bal-
kar cumhuriyetinde Kulukutın Yıbşe
köyünde 1942 yılında doğdu. 1959 yılında
orta öğrenimini tamamladı, bir süre çe-
şitli işlerde çalıştı. Halen Nalçık Çerkes
üniversitesi Tarih - Filoloji fakültesinde
öğrenimini tamamlamaktadır. Şiirleri de-
vamlı olarak Uşaho Maho dergisinde ya-
yınlanmaktadır.

Dernekler ve kuruluş gayeleri

YAZAN :

CEMAL ARIÇ

İzmir Kuzey KAFKASYA
Kültür Derneği Başkanı

Saygı ve sevgiye değer vermeyen insanlar güvenilir bir toplum olaktan uzaktırlar. Zira birlik ve beraberliğin ilk şartı; karşılıklı saygı ve sevgi duygusudur. Birbirini sevmeyen, saymayan insan topluluklarının katiyyen pâyidar olmadıkları bilinen bir gerçektir. Halbuki, tesanüd ve âhenk içinde olan toplumlar daima hürmet ve itibar görmüş, zevalsız birer kuvvet teşkil etmişlerdir.

Elimizin tesbihi olduğu gibi, (Tevhid) de dilimizin tesbihidir. (Tevhid) her ne kadar, kalben de inandığımız vehile Allahın (Bir)liğini ikrar ve tekrar etmek ise de, İslâmiyette aynı zamanda Müslümanlar arası birlik ve beraberliği şartını ifade eder.

Büyük Allahın müsavi halkettiği (insan) bizim bildiğimiz gibi yüzyıllardanberi Kavimlere, Kavimler Dinlere, Dinler Mezheplere ve Mezhepler de Tarikatlara ayrılmışlardır. Birer (Birleşme) hükmünde olan bu ayrılışlarda kuvvet ve mukavemet mefhumu esas tutulmuştur. Tek başına kimsenin gayesine ulaşması nasıl ki mümkün değilse, yine tek başına herhangi bir tecavüz ve felâkete karşı koyması da o derece mümkün değildir.

Biz Kafkasyalı Çerkesler ise bu gerçeği asırlardanberi kavramış; birlik ve tesanüdü, âhenk ve bağlılığın, sevgi ve saygının sembolü denebileceği kadar örnek bir kitle teşkil etmiş insanlarız. Ruh asaletinin, cesaret ve dürüstlüğü, vatanperverlik ve mertliğin timsali olan atalarımızın torunları olmağa lâyık bir toplum halinde gelişmiş ve yaşamış in-

sanlarız. Aramızdaki bağları kuvvetlendirmenin, güzel gelenek ve adetlerimizi muhafaza etmenin tek çıkar yol olduğuna inanan hemşehrilerimizin büyük merkezlerde ulvî gayelerle dernekler teşkil ederek yakınlıklar kurmuş ve memnuniyetle belirtelim ki, bir çokları maksatlarını gerçekleştirmiş olmak beraber Türk Turizmine FOLKLOR propagandası yönünden yetiştirdikleri kaliteli ekiplerle parlak bir FOLKLÖR öncülüğü etmek suretiyle bir medeni davranış örneği vermişlerdir.

Sosyal görgüleri sayesinde birden gelişen dernekler diğer çevrelere de emsal olmuş ve birkaç sene içinde 4-5 Kafkas Derneği daha kurulmuştur. Nitekim 16 Ekim 1967 tarihinde İzmir'de de bir (KUZEY KAFKASYA DERNEĞİ) kurulmuş ve Egeli hemşehrilerimizin yardım ve alâkalarıyla pek kısa bir zamanda parlak bir istikbal ümidi uyandırmıştır. Bütün bunlar da gösteriyor ki, birleşmek bir ihtiyaçtır ve bunun faydalarını inkâra da imkân yoktur.

Temenni ederiz ki, her vilâyette böyle Dernekler kurulsun ve çevrelerindeki hemşehrileri bir araya getirip karşılıklı muhabbet ve yardımlaşma maksadına dayanan kuvvetli birlikler meydana gelsin. Çünkü, üzümlük itiraf edelim, dağılmağa yüz tutmuş olan Çerkesliği toplamanın, Türkiye'de Çerkeslik yok oldu, diye üzülenlerin gözlerine ümit ışığı tutmanın, itaat bağlarını takviye etmenin tek şartı budur.

"İZMİR KUZEY KAFKAS KÜLTÜR DERNEĞİ" mensupları ve Egeli Çerkesler adına sayın derginizin sütunlarında, güzel yurdumuzdaki bütün hemşehrilerimize selâm ve muhabbetlerimizi sunar, cümlesine başarılı, mes'ud ve müreffeh bir hayat temenni ederim.

Siz ne dersiniz ?

YAZAN
AYHAN BAĞ

Oluştığı noktadan devam edegelen canlılık sürecinin bir noktasını kestiğiniz an kesilen uçla kökü arasında bağıntı sağlanmazsa uçların ölümü doğal bir sonuçtur. Tarihi oluşumu içinde bu felâkete uğrayan milletlerin uçlarını teşkil eden dağınık gruplar rejenerasyon gücünü gösteremezlerse millî bir intihara gidiyorlar demektir.

Organları yenileme, tamamlama yeteneği biyolojik olarak ilksel yaratıklarda daha güçlü, toplumsal olarakta uygarlığa yetenekli toplumlarda daha güçlü görülür. Tabiatın diyalektiğine bir bakıma zıt düşen bu ilmi gerçeği, manevi değerleri, basit madde yaşantısının üstüne çıkaran insanî bir erdem kabul etmeliyiz.

O halde bir toplum için dejenerasyon kadar rejenerasyon da durumu etkileyen faktörlerin kullanılma tarzına bağlıdır.

Bu faktörler; müşterek tarih, acı hatıralarıyla kişileri bir köke bağlayıcı değeri olan tarih, düşünceyi, duyguyu, ülküyü, birbirine aktarıp beyinleri âdeta bir organla birleştiren dil, teknolojinin yaygın medeniyetinden öte ulusun genel karakterini, hayat görüşünü, sosyal yaşayışını, geleneklerini yansıtan kültür, mensubu olmakla paylaşılan şerefin verdiği gurur duygusu vb. dir. Bu millî değerlerin korunmasında gösterilecek hassasiyet, asırların yoğunlaşarak şekillendirdiği asil davranış ve güven duygusuyla perçinlendiğinde etnik bünyenin yapısı ve sıhhati korunabilir.

Bir toplumun alt katlarında bulunan kişi, kendine yabancılaştığı

zaman bilinçsizliğin kör düğümünde boğulup, kaderin çizgisinden çıkamayacak, veya durumunu normal görece şekilde bir aceze düşer. Haklarından ve yeteneklerinden habersiz kişilerin bu ezilmişliğinin doğurduğu sonuç toplumlar için de aynı geçerlidir. Etnik grupların asıl hak ve yeteneklerine yabancılaşması, buldukları daha geniş ortamın kültür potasında uğradıkları erime insanlık âlemindeki yerlerini kaybetmeleri sonucunu hazırlar, insanlıkta bir kültür ve medeniyet buketini soldurup ondan mahrum kalır.

Avrupa klâsik emperyalizminin iflasiyle Afrika ve Asya'da filizlenen yeni varlıklar, milletlerin birbirine çeşitli bahane ile ve çıkarları gereği yaptıkları baskı ve hükmetme ihtirasının er geç sona ereceğine işaret kabul edilmelidir. Kuvvetli devletler, yüzkarası lekelerinden arınıp gerçek kuvvetlerini bu baskıları kaldırarak göstermelidirler. Bir insan için en kutsal hak nasıl yaşamak hakkıysa milletler için de öyledir. Bütün insanlık bu olgun anlayış seviyesine gelinceye kadar esir milletlerin ve bunlardan kopma talihsizliğine uğramış dağınık gruplarının ulusal yapılarını korumada gösterecekleri titizlik insanlığa hizmetin açık ve geçerli belgeleri olacaktır.

Tarihi belgelerin tesbiti ve değerlendirilmesi, öğretilmesi; dil araştırma ve çalışmaları, halk kültürünün yoğunlaştığı folklor zenginliklerinin canlandırılması, geleneklerin korunması, yaygınlaştırılması hususlarında gösterilmesi gereken çabaları bu açıdan ele almak zorunluğudur.

Kuzey Kafkasyada bir geziden notlar

"Suriye'den Türkiye'ye Cilveözünden girdikten sonra, Karsa, oradan da Sovyet Rusyaya geçtik. İlk önce Leninakan, daha sonra Ermenistan'ın başkenti Erivan, Minarelli Vodi ve nihayet Piyati Gorsk (Beştav) geldik. Beştav da, turistik bir otelde üç gün kaldıktan sonra, telefonla Nalçık ile temas kurarak bizi davet eden bayan Klara'nın annesi ile konuştuk. Bilâhare Bešta'da Çerkes olduğumuzu söyledik ve hemen yanımıza üç Çerkes tercüman verdiler. Bunlar Reslan Laviş, Karden ve V. Badi idiler. Bize çok samimiyet gösteren tercümanlarımız, hemen lokantada bir yemek ziyafeti verdiler. Bu arada orkestra Çerkes havaları çaldı, Çerkes oyunlarına bizler de katıldık. İkinci gün Klara ve amcası oğulları Hasan Bi, Murat ve Bilal Bi Nalçıktan gelerek bizi buldular. Yanlarında Tamara Çuk ve kocası Kamuner de vardı. Özel arabalarıyla bizleri almaya gelmişlerdi. Nalçık'a giderken yolda Kabartay - Balkar cumhuriyetinin sınırlarını bize gösteriyorlardı. Yolda rastladığımız evlerin damları tuğladandı ve verimli kara topraklar gözden kaçmıyordu. Öyleki Kafkas topraklarını görünce göz yaşlarımızı tutamadık. Çünkü uzun seneler sonra ayrı kaldığımız annemize kavuşmuşçasına büyük bir sevinç içindeydik. Ormanların kapladığı yüksek dağlar, bize Suriye'deki hemşerimiz Emin Simkuğ'un yazdığı bir şiiri hatırlattı:

Eskiden Anayurdumuz Kafkasya
da yaşıyorduk,
Hepimiz bir arada bulunuyorduk,
Hepimiz ne kadar misafirperver
dik,
Hiç kimseden yardımımızı esir
gemiyorduk.
Dağlarımız bembeyazdı,
Akar sularımız fıskırırdı,
Bahçelerimiz çiçeklerle donanırdı,
Halkımız ne kadar neşeli ve sıh
hatliydi.

İşte Kafkasya'yı görünce Suriyeli Kardeşimizin sözlerinin ne kadar yerinde olduğuna bir kere daha şahit olduk. İşte fıskırarak akan sular, işte çiçeklerle süslü bahçeler, işte sıhhatli ve misafirperver kardeşlerimiz.

Yolda gördüğümüz ve aklımıza gelen herşeyi yol arkadaşlarımıza hiçbir çekingenlik duymadan soruyorduk. Nihayet Nalçık'a geldik.

İlk olarak Klara'nın evine indik. Kendisi inşaat mühendisi idi. Nalçıkta gördüğümüz herkes temiz giyimli ve yakışıklı kimselerdi. Akşam Klaranın evinde şerefimize bir ziyafet verildi. Yemekte akrabamız olan Vunç ailesi ile komşular bulunuyordu. Klara'nın annesi bir konuşma yaptı, bu konuşmayı hayatımızda unutmayacağız. (Sizlere buraya gelinceye kadar attığımız adımlar kadar uzun ömürler diliyorum.)

Ertesi gün Nalçık'ta dolaştık, orada Ürdünden gelip Kafkasyaya

yerleşen Abdullah Yeneun, Adnan Yuze ve Semih Thabisım ile buluştu. Bilâhare Kafkasya dışındaki Çerkeslerle ilişkiler kurmak üzere faaliyete geçmiş olan Kültür Derneği sekreteri Bersbi Hamguko ile tanıştık. Bizimle çok ilgilendi, ayrılırken bizi binanın dışına kadar tesyi etti. Aynı gün Dr. Muhittin bize bir ziyafet verdi.

Ertesi gün Tamara Çuk bizi kendi evine davet etti. (Evi çeşitli meyva ağaçlarının içinde bir villaydı. İkinci katı misafir salonuydu ve sütunları mermerdendi.)

Akşam yemeğinde Talip Berser'lerin evindeydik. Bu da bizim akrabamızı. Yemek yine çok samimi bir hava içinde geçti, bu da gösteriyordu ki geleneksel konukseverlik eskisinden daha kuvvetle devam ediyordu.

Nihayet tekrar Klaranın evine dönüşümüzde Cehdade isminde bir erkek çok güzel Çerkesçe şarkılar söyledi ve bir bayan akordiyon çaldı. Gençler neşeli Çerkes oyunları oynadılar. Oyunu ilk açan Klara'nın yaşlı annesiydi. 70 yaşına rağmen bizim şerefimize oynamaktan çekinmedi.

Artık ayrılık saati gelmişti, ak-raba ve dostlarımız bizleri 110 km. mesafeye kadar (Nalçıktan Mine-relli Vodi'ye) kadar uğurlamaya geldiler.

Son olarak Hasan ve Murat Bi kardeşler hava alanında bize son bir parti vermek lütfunda bulundular.

Gözlerimiz yaşlı, kalplerimiz ümit dolu olarak ayrıldık oradan..."

NOT: Bu röportaj 1967 yılında Suriye'den Kabartay - Balkar'a gezmeye giden Kemal Vunç ve İsa Ali Bersir tarafından yapılmıştır.

Bekliyeceğim

Ne şölenim kaldı, ne de şenliğim,
Eridi yıkıldı gitti benliğim,
Bundan sonra ben de ben değilim,
Çaresiz bu derdi hep, hep çekeceğim.
Hani Kafkasım, hani yeşilyurt,
Hürriyet isteyen nerde o bozkurt,
Yıllardan sonra belki bir umut,
Mor dağlara bakıp beklিয়েceğim,
Terek nehri yine çağlar mı dersin?
Bir haber gelmiyor sağlar mı dersin?
Her şair ben gibi ağlar mı dersin?
Geceyi gündüze ekliyeceğim.

~

Gözlerim Dolar

Bir yaprak sallanır Anadolu'da
Bir çiçek mevsimsiz solar
Kalbindeki yara kaynar...
Şimdi bir kuş uçar Kafkaslarda
Güvercin olur, kartal olur,
Elbruz'a konar.
Ben bir kuşa olamam:
Gözlerim dolar,
Gözlerim dolar...

~

Benim Derdim

Ne bıçak yarası,
Ne kurşun.
Benki:
Sizin derdinizle
Vurulmuşum...

YILGÖR ADAJA

Suriyede Gördüklerimiz

(Enteresan bir gezi)

M. SEBANÇİDEN

Çeviren : C. LU

Uçak indi. Çıkmağa hazırlanıyoruz. Kimi yüksek sesle: İşte geldik. Umduğumuz gibi çıkacak mı acaba? diyor. Hağunaşa Hajrbecir önümüze çıkıyor. Daha bir ayağımı dışarı atmadan, "Fahri, hey Fahri!" diye bağırdı. O ikisi çoktandır tanışıyorlardı. Leuj Fahri (Suriye ordusunda polis teşkilâtında memurdu), şimdi Suriye'deki Bulgar hava yolları kumpanyasında çalışıyor.) Nalşık şehrine gelmişti. Yalnız o değildi bizi karşılayanlar, bir grup delikanlı yanımıza geliyor. İlk önce Karden Fahreddin, temeğhu Mustafa Kemal'e tanışıyoruz.

— Burda Balkar yok mu acaba? sor-sana diye yalvarıyor. Zuhayev Zeytun (bizden)

Bende soruyu gençlere yöneltiyorum.

— Birazcık sabredin, diye gençlerden biri ayrılıyor, bir dakika geçmeden bir arkadaş da yanımıza geliyor.

— Bu Karacaydır. Adıgheceyi de iyi bilir. Nerde Balkar genci?

Böylece Zeytun ve diğer Balkarlarında şansını iyi gitmiş, Suriye'de bizi karşılayanlar arasında Balkarlarda bulunuyor-du.

— Çoğu sizi garda bekliyor, diyor Fahreddin, gidelim.

Kalabalık Adıghe gençleri etrafımızı çeviriyor, hepsi sevinçli. Gözleriyle bizi görselerde, konuşsalarda onlara rüya gibi geldiğini söylüyorlar. Selâmlaşıyoruz. Herkes her şeyi soruyor.

— Atalarımızın vatani nasıdır?

— Sizi gönderen, kardeşlerimiz, hep-niz nasılsınız?

— Anne, babalarınız da nasıldır?

— Soydaşlarımız nasıl?

— Kaberdey - Balkar üniversitesinde okumayı çok isterdik...

Sorular kesilmiyor, bir soruyu cevaplandırmadan öbürü yetiştir.

— Bugün, 22 aralık günü. Her sene kutlayacağız, biz. O günü büyük bir grubu Şama gelişini, hiç unutmayacağız. Muhammedle Kanbulat (şeçhaşe Muhammedle Keref Kanbuletten bahsediliyor) 1965 yılında ilk defa Şama gelen, onların açtıkları patika şimdi koca yol oldu. Gerçek, bu sizin taraftan başlayan yol, şüphesiz bizde öyle bir yol açacağız... Yemek vakti gelmişti de. Akşam yemeğine çıkıyoruz otelden. Ama nereye gidersen bizi karşılayanlardan daha çok kimse misafirhanede toplanmıştı. Suriye Adıghe delikanlıları ve kızları toplanmış oturuyorlar Kaberdey Balkardan gelen bizlerde giriyoruz. Kimi oturuyor, kimi ayakta. Gelen az uz değil. Kalabalık o kadar çoğaldı ki kimi salonda bekliyor, kadarmışıyor, kucaklaşıyoruz, hal hatır soruyoruz sırayla.

Toplananların adına Jirkague Hise (emekli, İsrail ile Suriye savaşında yaralanmış). Misafirlere hitap ediyor:

— Geldiğimize çok sevindik, diyor. Biz sizi çoktan beri bekliyorduk. Sizi böyle yanımızda görmek bizi daha çok sevindirdi. Siziniz ümidiniz. Biz burda kendimizi misafirlikte sanıyoruz. Anne - baba olarak ziyaret edeceğimiz sizsiniz. Siz hürriyete kavuştuğunuz gibi bütün milletler hür olsun. Buyurun saygıdeğer (erkek ve kız) kardeşler! Gözümüz, canımızsınız, elimizden geldiği kadar, hürmet besliyoruz, bizi ziyaret ettiğiniz için.

Sevinçten gönüllü burkulanlar, güzyaşla-

rı dökenler var. Hise'nin kendi de öyle. Fakat hepsi heyecanlı. Bir an için hepsi susuyor.

Versey Fayne (gurubumuzun başkanı o) cevaplar konuşuyor. Onu herkes alkışlıyor. Hise yanınıza geliyor.

— Vallahı, bana diyor o -konuşurken boğazım tıkanarak (gönüm burkularak) söyleyeceğimin üçte birini söyleyemedim. Sizin için yazdığım bu ufak şiirimi de okuyabileceğimi sanmışım. Fakat, onu da okuyamadım. Size veriyorum. Fırsat bulursan delikanlılarımızla kızlarımızla okuyun. Onun çok iyi olduğunu söylemiyorum. Nasıl olsa da gönlümden, ruhumdan koparak yazdım.

Hise'nin ricasını ben yerine getirdim. Kendi yazdığı gibi şiirin bir kısmını size tanıtmayı istiyorum.

İşte:

Bu gece ne güzel bir gece.
Güneş yoksa da, ne aydınlık bir gece.
Saygıdeğer misafirlerimiz aydınlatıyor
Unutamıyacağımız şekilde bizi sevindiriyor.

Onlar için bütün iyilikleri diliyoruz.
Bugün bizim kutsal günümüz.
Sizin sevginiz bizim için sönmeyecek.
En iyi temennilerimizi size layık görüyoruz

Eğlence başlıyor. Beraberimizde götürdüğümüz armoniki Alekeylere konuşturuyor. Misafirlerde öbürleride yarışarak oynuyorlar. Suriye Adighelerinin şimdiki Vuc'lerini gösterdiler. Güzel ve yakışıyor. Kafe'leri ve İslâmeyleri de bizinkilerden pek farklı değil. Unej Acem (Şam postahanesinde çalışıyor) Lyere'yi değiştiriyor. Armonik onun parmaklarında da konuşuyor. Tempo yükseldi, misafirhanenin yamından geçenler durup dinliyorlar. Ne olduğunu öğrenmek isteyip girenlerde var. Tyekuy Ana'oley'i (Kaberdey - Balkar üniversitesinde öğ.) çevirdiler, eğitim üzerinde konuşuyorlar. Hepsi eğitime önem verilmesini söylüyor. Fakat caresiz amaçlarına ulaşamıyorlar.

Biz, başka ülkelerde yaşayan soydaşlarımızla kültürel ilişkiler kurmak için Sovyet Komitesinin Kaberdey - Balkar şubesini kurduğumuzu söyledik. Bundan çok memnun oldukları ve aynı zamanda daha yakın ilişkiler kurulmasında yardımcı olacaklarını, ellerine geleni esirgemeyeceklerini söylediler.

Böylelikle vaktin nasıl geçtiğini bilmeden saat gece 10'a vardı. Akşam yemeğini de unutmuştuk.

Dişlerini gıcırdatırsalarda, böyle sevinçli bir toplantıdan hoşlanmayanların bulunduğunu, onların gizli şeyleri öğrenmek için kötü maksatlarla geldiğini söylemek gerekir. Bu toplantı, onların zoru-na gitsede, arkadaşlığın, kardeşliğin sağlam temeller üzerine oturduğunu, iyi niyetli insanların arzularının gerçekleşeceğini gösterdi. Onlar kendilerini gönderenleri memnun edecek hiç bir şeyi görmedikleri, duymadıkları için (başları eğik) boyunları bükük gittiler.

Eğlenceden sonra Karden Fahreddin (Şam'lı) Kumuk Mamduh, Temahu Mustafa Kemal (ikisinde Şam adliyesinde çalışıyor.) Bir gurup gençle bir saatten fazla Şam sokaklarını dolaştık.

İlk gün ve gecenin nasıl geçtiğinin farkına varmadan geçti. Ertesi gün sokakta yalnız değildik. Bir kısmı sabah olur olmaz gelmişlerdi.

— Dün gelemedim. Fakat bu gün o eksikliği tamamlayacağım, diyor kısa boylu bir delikanlı. O da dediğini gerçekleştirdi. Otobüsümüze, başka gençlerde bindi, beraber geldik.

Bugün şehrin görülmeye değer yerlerini gezdik. Bunun üzerinde bir çok bilgiler öğrendik. İşte birkaçı:

Şam'da 400 hane 1300 kadar Adıghe var. Bunlar çeşitli mesleklerde; orduda, adliyede memur, avukat, öğretmen olanlar var.

Şam da yaşayan her millet ayrı mahallerde oturuyor.

— Bizim mahallede, -diyor bir genç-
son on senede bir okul yapılmadı, çok
ihtiyacımız olduğu halde.

Öğleye doğru misafirhaneye döndük.
Kapıda karşılaştığımız gençler Türkiye'
den iki delikanlının bizi görmek için gel-
diklerini söylediler. Onlarla görüştük.
Anlaşıldığına göre. Onlar Şam'da ilahi-
yat (dîn) tahsili yapıyorlar. ikisi de çok
genç. Birisi bizimle konuşmaktan hoşla-
mıyor. Diğeri bize devamlı bakarak onu
dinleyip duruyor. Yaşayışımızı, düzenimi-
zi anlatıyoruz.

— Sizin söylediklerinizi kabul etmi-
yoruz, diyorlar. Türkiye'deki Adıghele-
rin bildiğine göre, sizin vatanınız Kaf-
kasya'dır. Çoktan beri oturmuyorsunuz
orada. Sibiryaya denilen yerde biliyoruz sizi,
dilinizi, aslınızı, hep unutup, Ruslaş-
tınız vs.

Biz Türkiye'den gelen bu gençlere
söylenenlerin gerçekleşip hiçbir ilgisi olma-
dığını söylüyoruz.

— E bizim söylediklerimize inanmı-
yorsunuz. Gidelim, gözünüzle görün, göz-
le görülen gibi yoktur. İşte yanımızdaki
Suriye'li Adıghe gençler arasında bizim
yaşayışımızı görenler var, onlara sorun.

Suriye'li gençler Türkiye'den gelen
gençlerin duydukları bu şeylerin aslının
olmadığını söylüyorlar.

Türkiyeli iki Adıghe genci bir şey de-
meden bize bakıyorlar. Biz onlara soru-
yoruz:

— Anne - babalarınız, dedeleriniz ner-
den geldiler? Bu konuda onlardan neler
duydunuz?

— Nerden geldiklerini bilmiyoruz, yaş-
lılarımızın bundan bahsettiklerini pek
duymadık.

— Türkiye'de ne gibi Adıghe soyadla-
rını biliyorsunuz?

— Onlar çok diyor. Fakat ne kadar
Adıghe bulunduğunu tam olarak bilen
bir kimse yok. Çünkü, Suriye gibi bizde

yaşadığımız ülkenin soy adlarıyla yazılı-
yoruz. Şunlara benzer soy adlarını söy-
leyebiliriz: Perit, Şıbzho, Yelkaş, Balkar,
Kuedzoka...

Bu gençler ertesi günde misafirhane-
mize geldiler, gördük. Şimdi daha neşe-
liyidiler. Fakat kendilerinin söylediklerin-
den çok dinliyorlardı. İkinin de gördük-
lerinden, duyduklarından ders alacakla-
rını, Türkiye'ye döndüklerinde anlatacak
şeyleri olduğunu sanıyoruz.

23 aralık akşamı, Şam'daki bütün A-
dıgheler bir restorana bizi davet ettikle-
rini haber verdiler. Söyledikleri zaman
gelince taksi ile gelerek hepimizi aldılar.
Gittiğimiz yerde sıra halinde dizilmiş deli-
kanlı ve kızların arasına girdik. Öne ge-
çerek bizi selâmlamak ve söz söylemek
isteyenler az değildi. Selâmlaştıktan son-
ra hep beraber salona giriyor, gurup gu-
rup oturuyoruz, yaşayışımız, çalışmala-
rımız, eğitim, âdetlerimizle ilgili sorula-
ra cevap veriyoruz.

— Şanslısınız, diyorlar. Şanslısınız,
çünkü sizden olan kimseler sizi yöneti-
yorlar.

Sofraya beraber oturuyoruz. Fakat
kimse yemeğe uzanmıyor. Uzanacaksa da
konuşmayı bitirip fırsat bulamıyorlar.

Bir adam ayağa kalkıyor. Birden her-
kes susuyor.

— Kardeşliğimiz, sevgimiz şerefine di-
ye başlıyor. Size iyi yolu gösterenlere en
iyi dileklerimi sunarım. (Kız - erkek)
kardeşleriniz yanında bulunuyorsunuz.
Daha iyi tanışalım diyor. Orda bulunanla-
rının yaşlısı. Perit Abden. Ona cevaben Fa-
yini konuşuyor.

Oyun başlıyor. Bu anda Unej Adnan
usta bir akordiyonist olduğunu gösterdi.
Armonikin tuşlarına dokunuyor, misafir-
lerde ev sahipleride oynuyor, İslâmey'i
şepen'i gösteriyorlar bize. Gençler armoni-
ke şarkıyla katılarak tempo tutuyorlar.
Hepsini güldüren Psıtaf Abden, (Şam'da
gümrük memuru) neşeli, aralarında bu-
lunuyor.

— Ne şanslıyız biz, diyor. Böyle bir gün için doğmuşuz.

Eğlenceden sonra çok kalabalık oldu. Hoşa giden sözler söylüyorlar. Psıtaf Abden, Uersey Fayne, Balkar Boris, Hakhu-naşe Hacıbecir Suriye'li Diğuj Fuat kendi yazdığı bir şiiri okuyor.

Herkes onu sessizce dinledi ve çok alkışlandı.

Oyun, sohbet, bitince Versey Faraine beraberimizde götürdüğümüz armonik e-
linde ortaya çıkıyor.

— Saygıdeğer arkadaşlar, diye başlıyor. Gelişimizin, bir arada bulunmamızın bir ifadesi olarak, Kaberdey - Balkar'dan gelenler adına bu armoniği Size hediye ediyor, bir hatıra olarak veriyoruz. Armonik sevinçli günlerde alınırki, hayatınızın sevinç içinde geçmesini çok arzu ettiğimizi belirtelim.

Gece ilerlemiş, toplantı bitmişti. Her iki tarafında unutamıyacağı büyük bir geceydi o. Ertesi günde bizi uğurlarlar-ken daha çok o geceden bahsettiler.

Akşam general Bağ Avad (iki sene Suriye askeri ateşesi olarak Moskovada bulunmuştur. 1965 yılında ayrılmıştır. Nalçık'a gelmişti) bizi davet ediyor. Salona giriyoruz. Bir gurup Adighe oturuyorlar. Aralarında tanıdıklarımızda bulunuyor. Selâmlaşmadan sonra Avad ve hanımı "buyurun diyorlar, başka bir salona götürüyorlar. Masadaki yemekler arasında hindi eti, sıpsı (çerkes tavuğu) pirinç pastası var.

— Yemeklerimizi nasıl buldunuz? Sizinakilere benziyor mu? Adighe yemeği de-nilebilir mi? diye soruyor ev hanımı.

Biz de ev hanımına ve diğerlerine pi-sirdikleri yemeklerde "Adıgelikde" bulunduğunu söylüyoruz.

— Gerçek, fakat, diyoruz biz, biz de pirinç pastası yapmıyorlar. Biz darı pas-tası yapıyoruz.

— Onu da biliyoruz, diyor ev hanımı,

bizde darı yokta pirinçten, ya da buğday-dan yaparlar.

Aynı akşam Leuj Fahri bizi evine da-
vet etti. Burda Şaş'e Cevdet (Şam da ban-kada çalışıyor). Hanımı Macdeline (Üni-versite Fr. Öğ.) yanımızdalar. İkişi de bu akşam gelip, aramızda bulundular. Se-
vimli, cana yakın insanlar.

Fahri'nin ailesini çok sevdim. İkişide çok iyi insanlar. Bize çok saygı gösterdi-
ler. Uzun zaman sohbet ettik, oturduk. Güzel, büyük bir eğlence yaptılar bizim için. Gece iyice ilerledikten sonra ayrıl-dık.

Öbür arkadaşlarımız da gurup gurup gençler evlerine götürdüler, sabaha kadar oturanlar da şehir de dolaşanlar da var.

Sabah saat 6'da yola çıkacağımız için erken kalkmalıydık. Fakat çok az zaman kaldığı için yatmamayı tercih ediyorduk, uyuyup kalmamak için.

— Onun için endişe etmeyin, diyorlar-dı Suriyeli gençler. Uzun yola çıkacak-sınız. Bir saat bile olsa dinlenin, uyuyun. Biz gitmeyeceğiz. İstedğiniz dakikada sizi uyandırırız.

Biraz dinlenenler varsa da o gece ara-mızda uyuyan pek kimse yoktu. Bir kıs-
mı misafir odasında uyuyup oturdular.

— Yola çıkmamıza daha epey vakit var, ince sevimli bir çocuk, o zamana ka-dar hatıra olarak bize bir şarkımızı öğ-retir misiniz? Dedi.

Bu hepsinin hoşuna gitti, alkışı bastı-lar.

— Öğrenelim, öğrenelim diyorlar.

Oturarlarda ayağa kalkıp, daire çevi-
riyorlar. Karden Muşerif kendisine daha çok kompozitör gösterdiği için ona dönü-
yoruz:

— Seni bekliyoruz başlasana!

Önce bir kıtasımın sözlerini sonra şar-kısını söyleyerek "si Dehe key" (güzelim) şarkısını öğretti.

Sohbet bitmiyor, sorularında sonu gelmiyor.

— Yalvarıyoruz diyor kamyş renkli bir delikanlı gülümseyerek; kızlarımızı daha çok gönderin. Bunu söylediğim için kızlarımızı beğenmediğimi sanmayın, fakat gerçeği söylüyeyim, bize yetmiyor. Bir kız, sen ne dediğini bilmiyorsun; kızlar size yalvarıyoruz, delikanlılarımızı daha çok gönderiniz. Delikanlılarımıza işte o zaman hadlerini bildiririz.” diyor.

Herkes gülüşüyor.

Saat 12'de Homs'a vardık. Homs yakınında Anzat Adıghe köyüne gittik. Bunların çoğu Bijedü. Muhtar bizi davet etti. Selâmlaştıktan sonra bize her şeyi sayıyorlar.

Bilhassa dinle, Kafkasya'daki sosyal hayatla, geçim meselelerini, çalışma tarzını merak ediyorlar. Verdiğimiz cevaplar karşısında hayret duyuyor ve memnun görünüyorlar.

Ertesi gün bir gurup Ürdünlü genç önce bizi Şam'da arayıp bulamayınca Homs'a bizi görmeye geldiler. Bizi Ürdün'e davet etmeye gönderilmişlerdi. Geldiklerine memnun olduğumuzu fakat şimdi arzularını yerine getiremeyeceğimizi bildirdik. Ürdün'den gelenler şarkılarla oyun müziği bandlarını, derneklerinin rozetlerini verdiler. Bizde onlara rozetler hediye ettik. Ürdün Adıgelerini şarkı ve oyun müziklerini Kabardey radyosunda bir çok defalar çaldığımızı söyledik. Bu gençler çok memnun oldular. Söylediklerine göre Amman radyosunda haftada bir defa adıghece yayın yapması sağlanmış, bu süre içinde onlar yurt dünya haberlerini, şarkı ve oyun müziklerini dinliyorlar. Bizde Kaberdey - Balkar'ın kendi radyosu olduğunu sabah akşam dilimizle yayın yaptığını söyledik onlara.

Halep'te çok Adıghe var. Etrafta birçok Adıghe var. Bizi görmek için geliyorlar. İdris Cemal (bankada çalışıyor) oğlu Muhammedle. Muhammed:

— Benim iki sene askerlik yapmam

gerekiyor. Askerliği bitirir bitirmez gelmeğe niyetim var. Dedelerimizin doğduğu yerden iyi bir ülke yok. “Ceylan doğduğu yere döner” sözü çok doğrudur.

Otobüsle şehri gezerken Muhammed kısaca bunları anlatıyor.

27 aralık akşamı Haşim İbrahim ailesi bizi davet ediyorlar. Kadınların arastına giriyoruz. Kucağında bebek bulunan gelinler arasında sevimli kısa boylu bir nine var.

— Sevgili yavrularım, sizi kucaklıyorum, diyerek gözleri dolarak tekrar, tekrar bizi kucaklıyor, gözlerimize bakıyor,

— İhtiyarlığında böyle bir günü göreceğimi kim umardı? Bizi ne kadar sevindirdiniz! Ne iyi insanlarsınız!

Annenin Adıghecesi çok etkili. Kendi sevimliliği, sözlerinden daha çok sevdiriyor insanı.

— Bakın benim emsallerime. Benim içtiğim suyu içenlerin çocuklarına bakın. diyor ordakilere dönerek. Vallahi sizin a-talarımızın uğurlu olduğunu yüzleriniz söylüyor. Ne iyi oldu sizi gördüğümüz. “Yüz kere duymaktan bir kere görmek daha iyi” derler. Sizi dün akşam bekledik. Bu akşam da gelmezsiniz diye endişe ediyorduk.

Sevimli anneden biraz bahsedeyim. O Yelcırıkue Hıstsıku. Dört yaşında iken annesi ile Babıguey (sermak) den gelmiş. 60 senedir Suriye'de. Tuhaf değil mi bu kadar senedir Araplar arasında bulunmasına rağmen “merhaba”dan başka Arapça kelime bilmiyor. Öğrenmek için de çalışmamış. Doğduğu yeri iyi tanıyor.

— Kulkujun'ı Bakhsan'ı geçer, dayım Aclerin oturduğu Kundetey köyüne girdik diyor. O köyler şimdi nasıl acaba?

Hujsıku'un ikinci sevinci, aramızda bir akrabası Kumuk Darke'nin bulunması idi. O ikisi birbirlerine soracak anlatacak şeyler bulamazlar mı? Dört beş saat evlerinde misafir kaldık, bir dakika usanmadan konuştular.

Bu akşam burada bulunanlar arasında bize en çok soru soran bizimle en çok konuşan Maxuel Ramazan'dı. O Halep'ten bizi görmeğe gelmiş. 1905'de vatandan ayrılmış. (Hacı Hable "Mabkeş" köyünden)

Ramazan vatandan ayrıldığına çoktan pişman olmuş. Bu yüzden babasındanda şikâyetçi. İki defa vatana dönmeğe teşebbüs etmiş, fakat şansız yaver gitmemiş. Gene aynı niyeti taşıyor.

— Bizi felâkete sürüklediler diyor. Süddü miğdesine sığmayanlar, yapacak iş bulamayanlar, milleti de akrabaları da birbirimizden kopardılar. Hatırımızı sayacaksınız, -Yanımızdaki kız erkeklere bakarak- bunları götürün. Gidecekler onlar, vatanımızı götürün. Sizin gibi okutun, eğitir, çalıştırın. Onları doğuranlar çalışkandır, yalnız çalışkan değil dayanıklıdır. Onların anne babaları da sizin anne babalarınız da aynı yerde doğdular. Gençler bu söylediklerim süslü sözler değil, kalbimizden, ruhumuzdan doğuyor. Hey hey bizim burda çektiğimiz sıkıntı, pişirdiğimiz dertler söylemekle bitmez. Ne büyük ıstıraplarla karşılaştık. İhtiyarlar değilse gençler gün görmeli. Benim oğlum kızım da yok. Hepsini burada gömdük. Doğduğum vatanın bir yudum suyunu içebilseydim başka bir şey istemezdim. Altınım olsa da vatanımda yaşamıyorum. Altınım neye yarar? Doğru değil mi? Evdekilere dönüyor.

"Doğru" der gibi başlarını sallıyorlar.

Ramazanın konuşmasını misafirlerde, ev sahipleri de, genç, ihtiyar hepsi sessizce dinlediler. Bazısı kızların, delikanlıların gözyaşlarını sildiklerini görüyoruz. Ramazan biraz daha konuşmasına devam etse hıçkırığı basacaklardı. Hepimiz başlarımızı eğdik oturuyoruz. Söze başlayan kimse çıkmıyor aramızdan.

Elindeki değneği bir müddet sessiz salladıktan sonra Ramazan yeniden söze başladı.

— Ne geveze ihtiyar dersiniz belki, fakat gönlümdeki biriken bu dertlerimi

bugünkü gibi anlatacak kimselere rastlamadım. Kime anlatacaktım? Köylülerim akrabalarımda öyleydi. Altmış senenin biriktirdiği, katkat yığıldığı sözleri açmak kolay değil.

Yaşlılarda ihtiyarlık günlerinde saadet istiyorduk. Fakat ne çare "ümitle uyku iyi baba mirası" derler. Çok yalvarıyoruz. Durumumuzu sizi gönderen büyükleimize anlatın. Ben bugün evirip çevirmeden konuşmuyorum. Size birçok şeylerde sormak istiyordum. Biz sizin hakkınızda, doğrusunu söyleyim ki saçma sapan birçok şeyler işitiyoruz. Doğrusunu, aslını bize anlatacak kimse bulamıyoruz. Sözü gelışı, doğrusunu söyleyin ihtiyarlarınız ölmezlerse rahat ölmeleri için ne yediriyorsunuz?

Biz hepimiz birbirimize baktık güldük. Biz bunun uydurma asılsız olduğunu, dünyanın hiç bir ülkesinde ülkemizde olduğu kadar ihtiyarlara değer verilmediğini Ramazan'a söylüyoruz. Gelmezseniz kaybolacağınızı söylüyorsunuz. Gene de yaşayışımızın fena olduğuna dair sorular soruyorsunuz. Bu ikisi uyuşmuyor. Yaşayışımızın o sordukların gibi olduğuna inanmıyor musunuz?

— Belki bir zamanlar inanıyordum. Fakat yalan neye yarar. Şimdi artık inanmıyorum. Fakat durumumuzu gene de pek iyi bulmuyoruz. Çocuklarımızın söylediğine bakılırsa, kitaplarınız ellerine az geçiyor.

— Radyonuzu hiç duymuyoruz. Yoksa da bilmiyoruz. Arasına azıcık maykopu işitiyoruz, diyorlar. Radyo vericinizin sesi buraya gelecek şekilde kuvvetlendirmeniz için size yalvarıyoruz.

Heşir ailesi de bizi ağrıladılar.

— Kusurumuza bakmayın, diyor İbra-

him. Bozamız yok. Biz de başka içkide içilmiyor. Size geldiğimizde sizde bizi adetlerinize göre ağarlarsınız. Banta alıp götürdüğümüz şarkıları ve oyun havalarını dinlettik, kendilerine bıraktık. O akşam bir kısmımız Munbüçe gittiler. Bu köy Halep'e 80 km, Türkiye sınırına 30 km. uzakta. Burada 360 Abedzeh ailesi yaşıyor. Misafirler için düğün eğlenti yaptılar. Apejave Zeval "Ze Zakue" (bir defa) şarkısını misafirler için söyledi. Bu 1930 senesinde yazılmış. Şarkı baba vatanı Kafkasya'ya olan aşklarıyla ilgili.

Bir, yalnız bir kere, yalnız bir kere,
Görseydim seni, vatanım,

Yalnız bir günde olsa orda yaşasaydım

Aşkından ölüyorum,

Benim kutsal vatanım Adıghey,

Canım feda olsun senin için,

Gönlümdesin.

Bir, yalnız bir defa görseydim seni
Kafkas,

Gönlünde bir ferahlama olsaydı.

Dağlarına, ormanlarına girseydim.

Bahar olup derelerinde su gibi çağla-
saydım,

Suyun çekilerek rüzgârları bana çarp-
saydı;

Güzel tene ahlâklı olarak topraklarıma
bir girseydim.

YURDUM

Seni düşünmeye başlayınca

Uçmak ister gibi oluyorum.

Dağlardan inen ırmak gibi

Gücüm bir misli artıyor.

Seni düşünmeye başlayınca

Mutluluklar duyuyorum.

Bütün insanlar sevişip

Biraraya gelmişler samyorum.

Seni düşünmeye başlayınca

Yaşamayı daha çok istiyorum.

İnsanlığın elini tutarak

Dünyaya dopdolu bakıyorum.

Seni düşünmeye başlayınca

Mutluluklar beni sarıyor.

Sevgimin büyük deyişi

Bir türkü gibi gönlüme doğuyor.

TAŞ

Bazen, ıssız kırdan duran taş,

Sana bahtsız olarak bakıyorum.

Nedir, olmasını isteyerek durduğum?

Yarışarak kim altetmek istediğin?

At ayağı yere değmiyorcesine

Geçen atlıyı mı içinden özlüyorsun?

Değilse takoz gibi kumıldamadan

Yatışın daha mı güzel yoksa?

K. KADİRBEÇTEN

Çeviren : N. KARBEÇ

NOT : Bu yazı Nalçık'ta 1967 yılında Çerkesçe yayınlanan Gueguane geşeguen adlı yazıdan özetlenmiştir.

Nalçık - Çerkes Üniversitesi

Yazan : Balkar B.
Nalçık Üniversitesi Rektörü

Çerkesçeden çeviren :
Ni - Dum Guetijko

Kabardey - Balkar üniversitesi 1957 yılında açılmıştır; Böyle büyük bir kültür müessesesinin açılması Kabardey - Balkar eyaleti için sonsuz sevinç ve onur verici olmuştur.

Üniversitemizin ilk açılışında 4 tane fakültesi vardı. Tarih, filoloji, mühendislik, fizik - matematik ve ziraat fakültesi ile bu esas dört fakülteden başka birçok ilmi dalların kuruluşlarıyla tedrisata başladı. İlk açılışında 21 tane dershanne, gereken laboratuvarlar ve ders araçları 144 tane öğretim üyesi ile derse başladı. Öğretim üyelerinin çoğu profesör olup içlerinden ilim sahasında otorite olmuş ünlü kişilerden 3 tane vardır. Diğerleri doçent ve asistanlardan meydana gelmişti. İlk açılışında 1554 öğrencisi vardı.

Kabardey - Balkar üniversitesi açılışının onuncu yılına girerken bu geçen zaman zarfında oldukça gelişmiş 2 fakülte ve 14 sınıf daha eklenerek esas fakülte sayısı 6, sınıf sayısı ise 35'e yükselmiştir. Bunların dışında sosyal bilimler, anatomi, fizyoloji, patoloji, makine teknolojisi, elektro teknik, zooteknik gibi fakültelerin gelişmiş ve branşlaşmış kolları olmuştur.

Üniversitemizin öğretim üyeleri 10 yıl içinde iki misli artarak 320'ye ulaştı. Bunlardan 182 tanesi Adige, 17'si Balkardır. Bunların içinde ilim sahasında önemli buluşları olan ve başka fakültelerin öğretim üyelerinden gelmiş olanlarda vardır. Şu anda ilim doktorlarından üniversitemizde 10 tane öğretim üyesi çalışmaktadır ki bunların hepsi Adige olup

Kabardey - Balkar üniversitesi açılmadan önce başka üniversitelerde öğretim üyeliği yapmış olanlardır. Bunların içerisinde ilim ödülleri almış Prof. Zadumko, Sebance, Karden, M. Karşay, Ne Keref, M. Losten ve daha başkaları.

Onuncu yıla girerken öğrenci sayısında dört misli artarak 6351 kişi olmuştur. Bunlardan 2843'ü Adığhe, 674'ü Balkar'dır. Üniversitemizin ziraat, fizik, matematik gibi kolları oldukça daha gelişmiştir.

1963 - 1964 ders yılından itibaren üniversitemizde gece bölümü açılmıştır. Böylece gündüzleri işe gitmek zorunda olanlara bu tahsil imkânı sağlanmış oldu. Şimdilik üniversitemizde gece bölümüne devam eden öğrenci sayısı 368'dir.

Üniversitemiz laboratuvar, ders malzemesi çalışma atelyeleri bakımından oldukça zengin olup bir öğrencinin en iyi yetişebilmesi için lüzumlu bütün hususlar gözönünde bulundurularak temin edilmiştir. Büyük masraflarla meydana getirilen bu büyük kuruluş günden güne hızla gelişmektedir. Üniversite binası üç katlıdır. Her türlü deneme ve dinlenme bahçesine sahip olup geniş bir sahaya kurulmuştur. Bunların dışında motor makina yapımı ve monte için özel büyük iş yerleri ve atelyeleri vardır. Ayrıca 750 kişilik pansiyona sahip, yeni yeni binalarda yapılmaktadır.

Matematik ve biyoloji gibi kollarla öğrenim rusçadır. Bunun dışında Adige edebiyatı ve sosyal bilimler gibi bölümlerde öğrenim Adigecedir, bundan başka Fr. İng. Al. da öğrenim vardır.

Geçen 10 yıl içinde üniversitemiz 4517

İbrahim Tsey (Sey)

Çerkesçeden Çeviren :

Ni - Dum Guetjko

Çarlık devrinden sonra Adıghe edebiyatı bir uyanış ve gelişme devrine girmişti. Milli bir edebiyatın ortaya çıkmasına, çağdaş düzeye ulaşmasına sonsuz emekleri olan önderleri hiç unutmamak gerekir.

Adıghe edebiyatının ilk temellerini atan ve bugünkü gelişimine hazırlık yapan, büyük yararlık gösteren, ilk edebi öncülerden biri de Tsey İbrahim'dir.

Bütün insanlara hürriyet ve eşitliği sağlayan sosyal demokrasi, aynı zamanda kültürel eşitlik hakkını da verdi. Herkese kendi diliyle okuma yazma hakkını tanıdı, birçok imkânlardan yoksun olan toplulukların kendi kültür ve edebiyatlarını işleyip bu hususta sıvılabilmeleri için yapıcı ve yaratıcı güç kazanmaları için, oku, kitap, tiyatro, gazete gibi top-

lumsal eğitimi düzenleyecek, gelişimi sağlayacak malzeme ve kurumların sağlanması oldukça güçtü.

Daha önce bu imkânları yaratacak toplumun kültür eksikliğini giderecek akıllı başında aydın kişiler azdı. Adıghelerin içinde böyle istenilen tipte ideal kişiler hemen hemen yoktu. Aydın ve idari mekanizmada görevli, sözü geçer Adıgheler ise toplumsal problemle ilgilenmekten uzak sadece kişisel meselelerin dışına çıkmıyan veya çıkamıyan kimselerdi.

Toplumun dertlerine eğilen, onların problemlerine çözüm yolu arayan, onları her türlü koşullardan kurtarmak için sonsuz çaba sarfedenlerin en öncüsü ise yine İbrahim'dir.

İbrahim zengin bir ailenin çocuğu olup kendisi gençliğinden itibaren hep top-

kişiyi mezun etmiştir. Bunların bir kısmı hayata atılmış, bir kısmı da çeşitli üniversitelerde asistanlık görevleri alarak asistan ve doçent olmuşlardır.

Üniversitemiz sadece içinde barındığı öğrencilerle kalmayıp, çeşitli seminer, konferans ve açık oturumlar tertipleyerek halkın güçlüklerini çözümlenmeye ve yardımcı olmaya çalışmıştır. Bu bakımdan bir çok takdirmameleri bize gelmiştir.

Adige lisani, kültürü, folkloru ve edebiyatı alanına oldukça eğilerek bunların derlenip toplanmasına çalışılmıştır. Bununla ilgili konferans ve açık oturumlar düzenlenerek daha verimli ve olumlu çar-

lışmaya yön verilmiştir. On yıl içerisinde ayrı ayrı konularda verilen konferansların adedi 350'dir. 8 aylık ders müddetini düşünürsek ayda dört, haftada bir konferans verilmiş olur.

Tatillerde öğrencilerimiz kültür ve folklor araştırması yaparak günden, güne gelişim yolunda olan edebiyatımıza, folklorumuza sonsuz katkıda bulunurlar.

Şimdiye kadar kuruluş devresinde bulunan üniversitemiz esas bundan sonra gelişecek ve topluma yararlı olacaktır.

NOT : Nalçık'ta çıkan Oşha Maho adlı derginin 1967 yılı 4. sayısından alınmıştır.

İBRAHİM TSEY

lum dertlerini düşünür, hal çarelerini arar bir şeylerin yapılmasının lüzumlu olduğuna inanırdı. Toplumdaki bunalım ve aksaklıklar ona daima yapıcı ve yaratıcı

güç kaynağı olmuş, mücadeleye azimli kılmuştur. Toplumdaki yaşantı farklarının, izalesinin gerekli olduğuna inanmıştı.

İbrahim Krosnodardaki Aleksandra o-

kuhunda okudu. 1907'de bitirdi. Bu sırada Rusya'da kargaşalık ve huzursuzluk alabildiğine artmış, yürümüştü. Adıghe aydın ve gençlerinde yeni, yeni ümitler parlıyor, geleceği sonsuz bir merakla bekliyorlardı. İşte İbrahim'in esas yaşantısı ve mücadeleleri bundan sonra başladı.

Okulu bitirdikten sonra bir tiyatrodan işe başlar. Bir çok yerlerde çalışır. Çalıştığı yerlerdeki düzensizliklere ve yapılan haksızlıklara göz yumamazdı. Bunun içinde her girdiği işten kısa zamanda kovuldu. Hattâ bir kaç seferde bu yüzden hapse girdi. Sonra hiç bir yerde huzur bulamayacağını anlayınca köyüne döndü. Köy işleri başkanlığına aday oldu ve seçildi.

Bundan sonra İbrahim bütün gücünü köyün gelişim ve kalkınmasına ayırdı. Herkesin okuma yazma öğrenmesi için gereken gayreti sarfetti. Okullar açtı ve öğretmenler temin etti. Bilhassa kendisi yazarlığa çok ilgi duyduğu için bu hususta çalışmalara yön ve hız verdi. Yazılarında da daima toplum dertlerini dile getirir, onların problemlerini eleştirir, çözüm yollarını gün ışığına çıkarırdı: Bunlar içinde en iyi vasıtanın tiyatro olduğuna inanırdı.

Bu bakımdan İbrahim tiyatro eserlerini yaratmağa başladı. İlk defa deneme niteliğinde piyesler yazdı. İlk Adıghe tiyatrosunu kurdu. Her türlü sanatkârın yetişmesini sağladı. Ayrıca köy kalkınması için çeşitli yardımlaşma örgütleri meydana getirdi. Adige edebiyatının derlenip millileştirilmesine çalıştı, bunun için komisyonlar meydana getirdi.

İşte adige edebiyatının temelini atan, verimli anlamda bir edebiyat yaratan (Keraş Tembot, Hatko Ahmet, Oşa Mafe Davut) gibi aydın ve becerikli öncülerin çalışma başarılarından gururla bahsederken, yukarıda belirttiğimiz gibi ken-

dini Adıghe edebiyatının gelişmesine adanmış, sonsuz çalışmaları olmuş, bir çok eserler vermiş olan Tsey İbrahim'i de aynı gururla anmak yerinde olur.

İbrahim zamanın en güçlü edebiyatçılarından olduğu gibi bugünkü genç kuşaklara da ışık tutacak sayısız eserler bırakmıştır. İbrahim 46 seneden fazla yaşamayıp tam çalışma azminde iken 1936 yılı eylül ayında ölmüştür.

Başlıca eserleri :

Büyük piyesleri, (Koçaş), (Femiy) (bu bizde kadın ismi olarak kullanılır.) (Misafirler), (Büyük hastalık), sayılamıyacak kadar çok ve çeşitli eserler.

Hikâyeleri, "Fatma'nın sevinci", "Yalnız". Bundan başka romanlar ve Rusçadan Adıgheceye adapteleri çoktur. En güzel eseri Fatmanın Sevincidir. Bunların dışında Kızgın At, Tavşanın Kahri, Çalışkan Çiftçi, Memleketim gibi bir çok eserleri vardır.

İbrahim edebiyatın her sahasında eserler vermiş, her türde yazıyı yazmıştır. Bütün eserlerinde yukarıda belirttiğimiz gibi toplum bunalımlarına eğilmiş eylemlerini bu yönde yapmış, gerçekten bir edebî çığır açmıştır.

Herkesin kusurları olduğu gibi İbrahim'inde edebî bir şahsiyet olarak eser eylemlerinde kusurları olmuştur. Bütün konularda gerçekçi olmak, iyi gözlem ve eleştirilere önem vermek ve yapıcılık gerektir. O bakımdan İbrahim kendi zamanına uygun idiyse de bugünkü yeni edebiyatımıza uymayan bazı aksaklıkları olmuştur. Bunları göz önünde bulundurup eleştirmek ve yermek ilerki edebiyatın gelişmesine çok daha yardımcı olacaktır.

Not : Maykop'ta çıkan Kardeşlik adlı derginin 1965 tarihli ve 1. sayısından tercüme edilmiştir.

ESKİ ADİGHE (Çerkes) TARİHİ ÖZETİ

16

Yazan :
Şora Bekmurze NOGUMUKA

Türkçeye Çeviren :
Dr. Vasfi GÜSAR

dâvalarını da görürdü. Bu sulh mahkemeleri çeşitli üyelerden kurulur. Bir kısmı memlekete hâkim olan liderleri -ki bunların çoğu asil sınıflardandır- teşkil eder. Diğer kısmı ise her sene halk tarafından seçilmiş ve ülkenin kralı tarafından üyeliği tasdik edilmiş liyakatli kimselerdir.

Bütün hükümler eskiden beri yürürlükte olan ve üzerinde durulan gelenek-

lere, zaman ve şartlara uygun olarak memleketin hükümdarı tarafından çıkarılan, ileride bahis konusu olacak kanun ve nizamlara göre bu mahkemeden çıkarıldı. Hakimler aleyhine yönetilen şikâyetler, cinayet dâvaları, bütün milleti ilgilendiren genel meseleler kralın ikametgâhında ve kralın başkanlığı altında devamlı toplanan ve XE (khe) adı verilen yüksek mahkemede görülür, sonuçlanır.

Pşi BERSLAN KAYTUKA

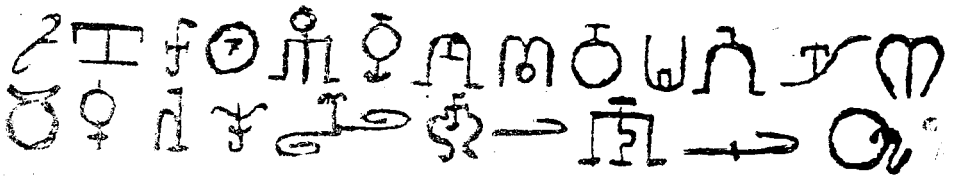
Bundan başka bu kral koyduğu ve eski zamandan beri yürürlükte bulunan kanunlara karşı gelenleri cezalandırmak için müteaddit hükmim ve kanuni maddeler koymuştur. Kral mah-

kemelerden çıkan ve onaylanan kanun ve hükümlerin uyarılmasında son derece titiz ve şiddetli idi. Bundan ötürü Kanun ve nizamlara karşı gelenleri, suçluları şiddetle takip ediyordu. Hattâ Prenslar,

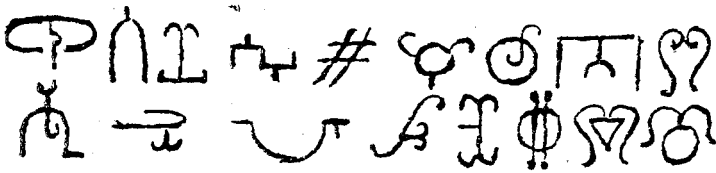
asizadeler dahi bundan kurtulamaz, suçun çeşitleri ne olursa olsun yaptıkları suçlara göre haklarında en şiddetli cezayı tatbik ederdi. Çok zamanlar taşdıkları lâkapları alır, rütbe ve mevkilerinden uzaklaştırır, şahsiyetlerini ya da şereflelerini lekeleyen bir şeyi irtikâp ederlerse onları yurd dışı ederlerdi. Ancak millet bu gün (on dokuzuncu asırda) bu eski kanunlara itibar etmiyor, hükümlerine göre harekete yanaşmıyor. (Bu sırada çerkesler bir taraftan Ruslarla savaşmakta, diğer taraftan da Rus istilâsı ilerle-

mekte ve milli hâkimiyet tedricen sona ermekte idi.) (V. G.)

Kral BERSLAN'ın yaptığı iyi işlerden biri de kendi özel atlarına ayrı ayrı markalar, işâretler koymak olmuştur. Bunlara (BERSLAN ÇİPKHE) denir. Bu markalı at bulunur ve sahibine iade edilmezse hırsızlık sayılır ve hırsız şiddetli ceza görür. Bu markalar aynı zamanda (AİLE MARKASI) halini almış, eşyalara, kapılara, mezarlara ve diğer şeylere konmağa başlanmıştır. Bunlardan bir kısmı aşağıda gösterilmiştir :

- 1 Abat - 2 Abazk - 3 Abiyuk - 5 Açıba
 - 6 Agighe - 7 Adney - 8 Agın - 9 Aldav -
 10 Alekser - 11 Altyak - 12 Amirkhen -
 13 Antsok - 14 Anzor - 15 Aqvay - 16 As-
 temir - 17 Aşebuk - 18 Aşenba (Aşeni -
 19 Aşumuk - 20 Atajuk - 21 Axjakuk - 22
 Ayteg - 23 Azabeç.

- 24 Yelbizduk - 25 Yelbuzk - 26 Yemtil
 - 27 Yenemuk - 28 Yequaş - 29 Yıllaruk -
 30 Yıvan - 31 Tugun - 32 Tuguj - 33 Yıva-
 nuk - 34 Zane - 35 ZZanuk - 36 ZZ'ı - 37
 Zurimuk - 38 Mertuk - 39 Şecerup - İece-
 ruk (Qeqanuk - Geganuk) - 40 Putass.

ZZAN HANEDANI ÇEKİŞMELERİ

Çerkeslerin (ZZAN) dalının iki lideri ANTİNOKUE ve KANBULAT adındaki prensler birlikte yaşarlardı. İlki büyüğü idi, evli bulunuyordu ve hizmetinde SATENAY adında pek güzel bir kız vardı. Halk; Prens KANBULAT ile bu kız arasında gizli şeyler ve ilişkiler bulunduğunu sanarak muhtelif şâyialar ve rivâyetler yaymağa başladılar. ANTİNOKUE bu şâyiaları ve rivâyetleri duyunca küçük kardeşinin bu kızla münasebetinden şüphelenerek çirkin dedikodulara son vermek için bir süre sonra onu evinden koğdu. KANBULAT da Bifakue (mürebbi) 'sine iltica etti. Fakat iş bununla kalmadı. Hattâ aralarındaki ilişkinin devam ettiği ve onunla ara sıra buluştuğu ve bazen de hediyeler gönderdiği söylendi.

Bundan ötürü ANTİNOKUE bu işe kati şekilde son vermek istedi ve bu kötü şâyialardan kurtulmak için (KANBULAT) 'ı öldürmeğe karar verdi. Ancak KANBULAT Türkiye'ye kaçarak Pâdişaha sığındı ve kardeşi aleyhine kendisine yardımcı olarak bir ordu istedi veya kardeşi ile barışması için tevassutunu, arabuluculuğunu rica etti. Osmanlı Pâdişahı ise isteğini yerine getirmedi ve kendisini geri çevirdi. O zaman yurduna dönmeğe mecbur oldu. Fakat dönüşünden kısa bir süre sonra milletin bir kısmını kendine çekbildi ve onların yardımı ile (JANN) prensliğinde idareyi ele alabildi. Bunun üzerine büyük kardeşi ANTİNOKUE Kırım'a kaçmaktan ve Kırım Hanına sığınmaktan başka çâre bulamadı ve kardeşinin haksız olarak gasbettiği ülkesini geri alabilmek için kendisine büyük bir ordu verilmesini Kırım Hanından istedi. Ayrıca (HAN) 'a çok cazip vâdiler ve teahhüdlerde bulunmağa başladı. İşler dilediği gibi gider, kardeşine üstün durum alır, onu öldürür ve kötü çevresini tepeler ise kendisine bir çok hediyeler vereceğini ve ordusunu iyice donatarak geri göndereceğini kabullendi.

HAN da mezkûr şartlar ile dilediğine muvafakat ederek iyi vâitlerde bulundu.

Ancak teahhüdünü unuttu veya unuttur gibi davranarak bu vâdini ancak yedi yıl sonra yerine getirdi. Fakat bu uzun süre içinde küçük kardeşi KANBULAT memleketinde adam akıllı yerleşti ve bağımsız bir prenslik kurdu. Bu prens; büyük kardeşinin büyük bir ordu ile Kırım'dan gelmekte olduğunu duyunca ve ordunun memleket sınırlarına yaklaştığını anlayınca yurdunda büyük bir ordu topladı ve kuvvetlerde gelen kardeşiyle karşılaşmağa karar verdi. Ağabeysinin kendisinden intikam almağa ve kendisini cezalandırmağa geldiğine kuvvetle inanıyordu. Ordusuyla Kırım'dan gelen ordu çarpıştılar. Savaşta bir çok kimseler öldü. Fakat KANBULAT en son kaçabildi, kendisini tâkip edenlerin elinden kurtuldu. Millet zaferi kazanan kral prens ANTİNOKUE'ya sadakatla bağlılık yemini etti, yeniden emrine geçti. KANBULAT'ın ve kötü çevresinin malları Kırım ordusuna verildi. Derler ki; memleketlerine dönen Kırımlıların bir kısmı Kanbulata deniz kenarında rastladılar ve onu öldürdüler. Hâdise böylece kapandı. Bütün kargaşalık ve savaşların belli başlı sebebi olan SOTENAY (52) ise rivayet edildiğine göre Kırımlılara teslim edildi. Bir başkası da onun memleketten kovulduğunu söylemektedir. KANBULAT'ın Bifakue (mürebbi) 'sine gelince; o da bazı şarkıcıları topladı ve onlara aşağıdaki şarkıları düzenletti:

(52) *Osmanlı Pâdişahı İbrahim'in zamanında Prens ANTİNOKUE ve KANBULAT arasındaki bu harpler ve anlaşmazlık 1640 - 1945 yılları arasında düşüyor. 1840 yılında OSMANLI TARİHİ adı altında basılan kitabında yazar Baron HAMMER bundan bahsetti. Bu zat bu iki prens ANTİNOKUE ve HAKAŞMAK BEG adını vermektedir. (cilt 3, sh 245) 'e bakınız.*

Ünlü atlılarla arkadaşım JANDER
zavallı Kanbulat ile yakayı eleverdiler
ve yenildiler
cesur prens MOKMOKO bu kahraman

çin;
kısa kollu bir zırh giyerek kahraman-
lar gibi savaştı.
fakat yüreğim ızdırıp ve üzüttüden za-
vallı Kanbulat için parçalanıyor.
Oklar kapu ve surlar üstünde sayısız
uçtu durdu,

o büyük kahraman KANOKO KARABO
giriş yerinde eğilerek durdu

Bütün süvarileri durdurdu geri çevir-
di ah zavallı Kanbulat

geceleri tek başıma uykusuz kaldım
her gece halice de giderdim

bütün köyleri gezdim, fakat içine gir-
medim.

elem ve acımı paylaşan olmadı ne ka-
dar acıyorum zavallı Kanbulata

o Türklerin kuvvetine ve ağır piya-
delerine güvenmek boş değil midir?

Taşdıkları külahın ağırlığından başla-
rı eğildi

Bilmiyor musun ki onların hiç bir şe-
ye kuvvetleri yetmez ey zavallı Kanbulat!

Prens JAN - KİLİŞ hezimetin mânası-
nı bilmez

etrafına darbeler iner ve durum zor-
lanırsa nefesini zarardan korur

toplum içine kurşun sıkar - zavallı
Kanbulat sana acırım.

Prens MOKMOKO korkunun anlamını
bilmeden yaşadı.

Fakat hayatı süresince tek bir iyilik
yapmadı, acı şekilde öldü gitti.

Zavallı Kanbulat için atların ayakları
altında

Büyük süvari KHUMARO ise ızdırıp-
tan yıkıldı.

kalenin giriş kapusunda savaşırdı
halk o zaman beni teşvik ediyordu

cesedinin üstünden atlamağa zavallı
Kanbulatı üzme için

Altın ne kadar parlak. KANUKUE so-
yundan PŞİ ZEDNOKO!

Asil allesinin kıyâfetine girecek ve on-
nunla övünerek ortaya çıkıyor

Fakat bir şey yapmağa gücü yetmiyor
zavallı KANBULAT için.

Kaziy ve Şogenokue — Temiyukue'nun
torunları — Adıghe (Çerkes) 'ler için
Sultan Süleyman'ın Düşünceleri — Kasım
Paşa'nın Astarahan'a Hücumu — İki Ö-
nemli Söz — Terak Nehri Üzerinde Bir
Kale İnşası — Devletgireyin Kuban Ül-
kesine Saldırışı — Konstantinogorsk sa-
vaşı — Şahmurza ve Kanbot Adında İki
Prens'in Esâreti — Şahmalın Kabarda
Bölgesine Saldırışı — Kulkuş'un Savaşı
— Prens Şolokh'un Esareti — Kırım Or-
dusunun Yenilişi — Bir Şiir — Şhagumo'
nun Mezarı — Murza Alkhas ile Kabarda
Bölgesine Saldırışı — Prens Kaziy'nin Ö-
lümü — Şogenokue'nin küçük Kabardıya-
yı Savunması — Nogaylarla Barış — Ka-
barday Çerkes Prenslерinin Kavgaları —
Kalbur Yüzünden Mücadele ve Kalbur
Mezarlığı — Prens Jenzokh ve Berşlan
ve Diğerlerinin Yok Edilmesi — Batırış
ve Batırbi Kardeşlerle Janborimiz ve
Janborizkhan İki Kardeşin Katilleri —
Şiir — Kabarday Ülkesinin Taksimi —
Hatujuka, Janbot ve Missost Prenslерin
Sonları — Prens Hatujuka'nın Kızının
Kalmuk Hanile Evlenmesi — Küçük ve
Büyük Kabarday Prensleri Arasındaki
Anlaşmazlıklar — Cengiz HAN'ın Toru-
nunun Kabarday Ülkesine Saldırışı —
Tatarların Kabarday Ülkesinden Koğulu-
şu — Şiir.

Kıral TEMRİYUKUE'nin ölümünden
sonra iki torunu KAZİY VE ŞOGENUKA
Kabarday ülkesine hüküm ediyorlardı.
İki büyük KABARDİYA'ya, ikincisi ise
KÜÇÜK KABARDİYA'ya. Aralarındaki ih-
tilâflarla ve çekememezliklere rağmen
Ruslarla ilgileri eskisi gibi kaldı, hiç de
değişmedi. O günlerde Osmanlı Pâdişahu
SÜLEYMAN'ın (53) Çerkesleri emri altı-
na almak hususunda azmettiği ve arala-
rında Müslümanlığı kuvvetle yaymak istediği haberi yayıldı.

Pâdişah bu kararını tahakkuk ettirmek
için (ASTRAHAN) şehrinin zaptına hü-

(53) Osmanlı Pâdişahu İkinci Selim kas-
dediliyor.

yük bir ordu yolladı ve böylece dâima Osmanlı Türklerine yakınlık ve sevgi gösteren bu şehir halkının isteklerini yerine getirmek istedi. Bunun üzerine Prenslerden KAZİY, ŞOGENUKA ve ŞUJİlerin her biri hazırlanmağa başladı. Düşmanla karşılaşmak üzere en seçkin atlılardan ve insanlardan bir ordu topladılar. Osmanlı ordusu komutanı KASIM PAŞA (54) 'nın toplarını ve diğer araç ve mühimmetini AZOF'a bıraktığı ve orada kendisiyle savaşa hazırlanan RUSLAR ile karşılaşmak için ASTIRHAN'a yürüyüşünde ordusundan yalnız hafif kuvvetleri ve Kırım süvarilerini yanına aldığı adı geçen Prenslar tarafından duyulunca ordularıyla harekete geçtiler ve son baharda VOLGA kıyılarına vardılar ve Türk ordularıyla birleşik Kırım halkı ile BYELOYE OZERO (beyaz gül) yakınında buluştular. Osmanlı ordusu ricata (dönmeğe) başladı. Bu dönüş müthiş bir hezimetle çevrildi. O zaman süvarilerimiz Osmanlılar üzerine şiddetle hücum ettiler ve onları kolaylıkla yendiler. Çünkü yorgunluk ve uzun yolculuk onları yıpratmıştı. Böylece onlardan bir çok ganimet ve esir aldılar. Savaş meydanını bırakan ve hayatlarını kurtarmak için kaçanları Çerkesler takip etmediler. (Korkudan kaçan düşmanı takip etme) Atasözüne uyarak o kaçanların kaçmasını temin ettiler. Bu olaydan sonra Çkeesrler yurtlarına şöret ve ganimetler alarak döndüler. İşte bu tarihten itibaren (SOTAY'A GİDELİM) Atasözü yayıldı durdu. SOTAY ise o vakitler bu ad ile adlandırdığımız geniş ovalardır ki VOLGA ve TEREK nehirleri arasına düşer.

Bu rivayetin hikâyesi şudur ki; Osmanlı Türkleri bu başarısız saldırılarının arkasından nüfuz ve istilâlarının SOTAY sınırına kadar yayılması amacını güttükleri anlaşılıyor. Muvaffak olamamışlar, malzemeleri, orduları düşmanlarının paylaşmadığı bir ganimetten başka bir şeye yaramamıştı. Kırım ve Türk ordularının saldırılarından Kabarday Çerkeslerini korumak için Ruslar tarafından TEREK nehri kıyılarındaki meş-

hur kalenin inşa târihi de bu zamana rastlar. Kırım Hanı Çerkeslerin elile uğradığı bu hezimetini unutmuyor ve bu hezimetin sonucu olarak düştüğü perişanlığı, kırgınlığı hatırlayarak üzültüyor, fırsat bekliyor, ardı ardına üç senedir hazırlığa devam ediyordu.

(54) Osmanlı Pâdişahu Selim II. AKHİ-TUBA nehri kıyısında bir İslâm hükümeti kurmayı ciddi bir şekilde düşünmüş, 1569 ilkbaharında KASIM PAŞA'yı bu muntıkaya göndermiş ve DON, VOLGA nehirleri ile AZOF ve Hazer denizlerini birleştirmek üzere PREVOLOK'a gitmesini, ASTRAHAN'ı zaptetmesini ve orada sultanatının sembolü olarak en azında bir kale inşa etmesini emretmişti. Fakat KASIM PAŞA ordusu muvaffak olamamış, başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Gerçekten Kasım Paşa ASTRAHAN'a vardı ve GORODİÇ (büyük şehir harabeleri) denilen yerde bir ordu kurdu. Fakat (gümüş) adile tanılan prens PETER SEREBRIANNYI'ın karşılaşmağa geldiğini duyunca kaçmak zorunda kaldı. Dönerken büyük kayıplara uğradı. Çünkü Osmanlı ordusunun rehberliğini ve öncülüğünü yapan Kırım Hanı (DEVLET GİREY) 'in ihâneti Osmanlı ordusunu suyu ve çayırı olmayan bir çöle sokmuştu. Bir yönden suya olan ihtiyaç yüzünden bir çok asker ve hayvanlar ölmüş, diğer yönden de muayyen yerlerde yer almış olan çerkes ordusunun hücumuna uğramıştı. Osmanlı Ordusu yenilmiş, büyük bir kısmı esir olmuştur. Kasım Paşa'nın yaptığı bu fena saldırışı Rus tarihçisi KARAMZİN; bu olayda hazır bulunanlardan birisi olan ve Çarın akrabası olup yüksek mevki sahibi bulunan SEMION MALTZOV'un rivâyetlerine dayanarak kitabında yazmıştır. (Rusya memleekti Tarihi C. 9, Böl 2, S 74 - 78'e bakınız).

Savaş hazırlığını bitirince ve zamanı gelince Han; büyük bir ordu ile yürüyerek KUBAN (35) arkası bölgelere ansızın hücum etti. Orada ordugâh kurdu ve savaşa başlamadan önce iki hafta dinlenmek için orayı merkez yaptı. Kırım ordularını: indikleri ve orada ordugâh kurdukları bu yere bu gün bile KHAN - TOBA yani Han'ın tepeleri (kurgan) denmektedir.

Han oralarda karar kılınca her tarafa tan bir çok hâimler, kaçaklar ve kendi memleketlerinden koçulan bazı eşraf (asiller) ona koştular, çevresini aldılar. Buna KUBAN ARDI'ndaki bazı prenslerde katıldılar. Hepsini Han'a ve ordusuna (Kabarday çerkeslerini yenmenin, yurtlarını işgal etmenin çok kolay olduğunu, Çerkeslerin uzun harplar, hastalıklar, açlıklar yüzünden yurtlarını savunmak için her hangi bir hareket yapma kudretinde olmadıklarını ve Prens ŞOGENUKA ile kardeşi Prens KAZIY'ın bin muharip bile toplamasına imkân bulunmadığını ve bu sebeple KABARDAY hududunu savunacak kimse olmadığından sınırın müdafaaşız bulunduğunu) telkine çalıştılar ve (Han o yerlere girmek isterse her hangi ciddi bir mukavemet ile karşılaşmayacak, ayrıca diğer prensler de düşmanın gelişini görürlerse dağlara sığınmak ve canlarını kurtarmak için kaçacaklardır) dediler.

Bu hâimlerin ve kaçakların Çerkesler hakkında Hana açıkladıkları sözler acı bir gerçek olmakla beraber cidden üzü-

meye değer. Çerkeslerin belirtilmeyecek kadar bu fena hâle düşmeleri kendilerine can ve malzeme kaybına mal oldu. Mecbur olarak giriştikleri savaşlarda şeflerinden ve kahramanlarından bir çoğunu kaybettiler. İki prens ŞOGENUKA ile KAZIY ise kısa bir zamanda imkân bulabildikleri ordularile düşman daha oraya gelmeden önce KUBAN kıyılarını almağa koştular. Fakat Han onları aldattı, bu yönden hücum etmedi. Yolunu değiştirip başka bir yerden Kabardiyaya hücum etti ve girdi. Kabardiyada kalan ve düşmanları karşılamaya çıkmayan prensler ise çekingen davrandılar, hareketsizliği tercih ettiler, memleketlerini ve buldukları mevkiî bıraktılar. Kendi yurtlarını savunacaklarına saldıracı, gâsib düşmanın karşısında duracaklarına dağlara kaçtılar, dağıldılar. Yenilgin milletlerini kendi halinde lidersiz ve memleketlerini kcruyacak ordusuz bırakarak canlarını kurtarmak için bir vâdiden bir vâdiye göç ettiler.

(Bitmedi)

(55) Bu olayın Kırım Hanı DEVLET GİREY'in 1572 yılında Moskova'ya ikinci defa saldırışı tarihinden olması akla gelir. Han'ın saldırışı başarısızlığa uğramış ve Moskova'dan elli fersah mesafede bulunan orduşile kendisini karşılayan Rus prensi WAROTYNSKIY onu yenmiş ve kuvvetli bir başarı elde etmişti.

R i c a :

Geçen dergi (sayı 17) 'nin 25 inci sahifesinin 6 ncı satırındaki (Bizi yenmeye çalıştılar. Prensimiz olmasaydı durumumuz zorlaşır) 'ın altına basılması gereken (Fakat bütün bunlara rağmen yılmadık, üstünlük bizde idi) yazı yazılmamıştır. Özür dileriz, eklenmesini okuyuculardan dileriz.

Abhazların Göçürülüşü ve Abhazyanın Kolonizasyonu

Yazan : AWUBLA

Karadeniz'e, İstanbul'a ve boğazlara hâkim ve sahip olma ve sıcak denizlere ulaşma çalışan Çarlık Rusyası, Osmanlılara bağlı Ortodoks ve Slavların himayecisi idi de. Balkanlıların aralıksız isyanları ve Osmanlılar tarafından tenkilleri karşısında Rusya, Slavları himaye dâvasıyla 24 Mayıs 1877 günü Osmanlılara savaş açtı.

Bu savaşta Ruslar Balkan milletlerine ne kadar güveniyorsa Osmanlılar da Kafkas milletlerine o kadar güveniyordu. Bu tarihte Kafkas istiklâlcisi olup Türk dostu olarak bilinen, Kafkasya'daki milletleri üzerinde yalnız hak ve dâva sahibi olmakla kalmayıp o milletlerce de istenen üç gerçek lider Türkiye'de oturuyordu. Türkiye elbette bunların Kafkasya'yı kurtarma çabalarından bu savaşta faydalanacaktı. Bunlar; Şeyh Şâmil'in oğlu Mehmet Şemuil, eski Rus generali ve şimdi Osmanlı Paşası Ossetyalı Musa Kundukh Paşa, Abhazyanın son hükümdar hanedanının en yaşı ve değerlisi Çaçba Hasan Bey idiler. Dağıstanın ve Ossetya'nın Türkiye ile sınırdan olmaması yüzünden oralara doğrudan doğruya saldıramıyan ve giremiyen liderleri Mehmet Şemuil ve Musa Kundukh Paşa Ahmet Muhtar Paşanın doğudaki ordusuna katıldılar ve Mehmet Şemuil'e Feriklik (Korgeneral) rütbesi verildi. Çaçba Hasan Bey ise, memleketi olan Abhazyanın -Deniz yoluyla- Türkiye'nin sınırdışı olması yüzünden, Türkiye'den alacağı kuvvetle doğrudan doğruya Abhazyaya saldırabilecek durumda idi ve sahip olduğu milletin sevgisi ve diğer avantajlar dolayısıyla Türkiyece kendisine önem veriliyordu. Abhazyanın son hükümdarı Çaçba Hamit Bey'in (Mikhaıl Şirvaşize'nin) amcası idi. Abhazların kendisini hükümdar

yapmak için çalıştıklarını Çar idaresi de biliyor ve kendisini tehlikeli görerek Abhazyaya sokmuyordu. "5 Şubat 1821) tarihinde Sohumkale kumandanı Binbaşı Muğilanskiy Abhazyâ hâkimiyetinin Hasan Bey Şirvaşize'ye tevdi maksadıyla bütün Abhazlıların ayaklanması ihtimalini sezerek imdat istedi..." (1). Bu tarihlerdeki Abhazyâ olayları Abhazyaya Çaçba Hamit Bey'in (Mikhaıl Şirvaşize'nin) yerine bu Hasan Bey Şirvaşize'nin (Çaçba Hasan Bey'in) hükümdarlığa geçirilmesi için Abhaz halkının ayaklandığını olduğunu, bu itibarla Çar idaresinin Hasan Bey'in serbest olarak Türkiye'de oturmasını evheni şer (kötülüklerin en hafifi) saydığını ve istediğini göstermektedir. Abhaz istiklâlcisi, Türk dostu, Abhazyâ Abhazlarının sevgilisi, hükümdar hanedanının en yaşlısı ve değerlisi bulunması ve şahsi hayatı ona iktidar hakkını kazandırıyor. Onun bütün vasıfları kendisinin Abhazyayı Türk vilâyeti yapmaya çalışmayıp Abhazyanın bağımsızlığı için çalışan adam olduğunun açıkça belgeleri idi. Ayrıca, aynı gayeyi taşıyıp Türkiye'de yerleşik bulunan Abhazlar da az değildi; Hasan Bey'in bunlardan kurulu bir savaş birliğinin başında ve Osmanlı (Türkiye) ordu ve donanmasının yardımıyla Abhazyaya çıkarma yapması önemli sonuçlar vermiye elverişli idi. Bunları ve Abhazyanın stratejik önemini anlamakta Türkler geçikmedi.

Ferik Mehmet Şemuil ve Musa Kundukh Paşalar doğu ordusunda çalışmaya başlayarak -en önemlisinin adı Ali olan- ihtilâlcî unsurlar Dağıstanla Çeçenistana ve Ossetya'ya gönderilirken, Çaçba Hasan

(1) *Met İzzet, Kadim Kafkasya -Kafkas Bosforu- Abhazyâ.*

Bey hakkında da "...büyük ümitlere kapılan Hükümet Hasan Bey'i Batum Harp ordusuna göndermiş ve Abaza sahillerinin vurulması ve Hasan Bey ve arkadaşlarının beraber götürülüp münasip bir mevkie çıkarılması ve zuhur edecek Abaza isyanına fiilen muavenet olunması hakkında donanma kumandanlığına emir bile gönderilmiştir" (2). "Sohum kalesi donanma kuvvetiyle ele geçti ve bazı Abaza kabileleri isyan ettirildi ise de neticede zararlarından başka faydası olmadı, nihayet isyana kalkışanlar Rusya'dan korkarak vatanlarını terke mecbur oldular. Kafkasya kabilelerinden bazı âsiler meydana geldiği halde Rus ordusu korkunç bir şekilde onları tenkil ve taarruza devam edebildi. Hülâsa yapılmak istenen ayaklandırma boş yere bir takım müslümanların hayatına maloldu. Bu gibi büyük işler bir askeri meclisin yapabileceği şeyler değildi. Fakat bunu kimse idrak edemedi" (2).

1963 yılı Türk Ansiklopedisinin Çerkezler maddesinde yazıldığına göre de: "1876 da Osmanlı donanması ile Sohum kalesine çıkan Abaza Hasan Bey bu kaleyi almış ise de sonraları yardımcı Türk ordusunun yenilmesi üzerine, savaşla ve göçle Abazalar nüfuslarının yarısını kaybetmişlerdir". 1945 yılı Türkçe İslâm Ansiklopedisinin ÇERKESLER maddesi ise bu savaş sonunda "Abazalar nüfuslarının hemen hemen yarısını kaybettiler" der.

Dağıstana gönderildiği yukarıda bildirilen Ali Bey de, Dağıstanda ve Çeçenistanda isyan yaptırmıştı. Bu konuda W Jebağı "...1877 Türk - Rus savaşı da Kuzey Kafkasya'da bilhassa Çeçenlerin memleketinde ve Dağıstanda Ali Bey isyanına sebebiyet vermiştir. Bu isyan kolaylıkla bastırılmış ise de Çeçenlere ve Lezgilere çok pahalıya malolmuştur" der (3).

Kadircan Kaflı bu konuda yazıyor: "İhtilâl aylarca devam etti: Ruslar köyleri yakıyor; çoluk çocuk ayırmadan Dağılıları boğazlıyorlar; süngülüyorlar; sürü sürü Sibiryaya sürüyorlardı..." (4), "On binden çok Dağıstan, Çeçen, Çerkes ailesi

Rusya'nın buzlu mıntıkalarına sürüldüler. Kalanların da hemen hemen bütün malları ve hayvanları zaptedildi; milyonlarca ruble para cezası kesildi. Abhazyaya büyük ızdırap çekti; nüfusunun yarısını kaybetti" (4).

"5 Mayıs 1877 günü Osmanlı filosu Sohmkaleyi şiddetle bombardıman etti ve bu yüzden şehrin çoğu yandı ve harap oldu. 26 Mayısta Suçi mevkii aynı şekilde bombalandı. 13 Haziranda Sohum yakınlarına çıkan bir Osmanlı müfrezesi İlor mevkiinde general Alhas kumandasındaki Rus kuvvetinin işgal ettiği mevzие taarruz ederek Sohumkalesini işgal etti.

15 Haziranda general Alhas gerek Osmanlı kuvvetini gerekse Rusa karşı ayaklanan Abhazlıları Oçemçire bölgesinde Galizga yakınında yenip 20 Temmuzda Sohmkaleyi tekrar işgal etti. (Bu savaşta çok önem kazanarak Abhazyaya -maiyeti ve Türkiyeli Abhaz savaş grubu ile giren Hasan Bey Abhazyada sahip olduğu prestije ve bu defa doğan elverişli ortama rağmen bir mahalli idare kurduğu görülmediği gibi, kendisi de ortadan silinerek yerine Maan Kamlat ortaya çıktı.

Hasan Bey'in ne olduğu şimdilik bilmiyor.

19 Şubat 1878'de Türkiye (Osmanlı) ile Rusya arasında barış konuşmalarına başlanmış ve tekrar onbinden fazla Abhazyalı yollarda çeşitli sefalet ve mahrumluklar içinde yok olmak üzere Türkiye'ye hicret etmiştir" (5).

(2) 8 Kasım 1951 günlü Son Telgraf gazetesinin YAKIN TARİH köşesinde 1877 YILINDA TEŞKİL EDİLEN ASKERİ MECLİS başlıklı yazıdan. Yazar: Aziz E-senbel.

(3) Kafkas - Rus mücadelesi. Wassan - Giray Jebağı. Sahife 74.

(4) Şimali Kafkasya. Kadircan Kaflı. Sahife 128.

(5) Kadim Kafkasya -Kafkas Bosforu- Abhazyaya. Sahife 239. Met İzzet.

Fransız Le Baron de Baye'in (En Abkhazie) adlı yazısına göre bu savaş sonucunda ölenlere veya göçerek kaybolan Abhaz nüfus zayıflığı miktarı aşağı yukarı 100.000'dir (6).

Profesör Eugene Pittard'a göre de bu savaş sonunda memleketinden göçürülen Abhaz sayısı 100.000'dir (7).

"Lord Derby'nin Petersburg'daki İngiltere sefiri Lord Loftos'a çektiği 17 Temmuz tarihli telgrafnamedir ki Rusların mezalim ve taaddiyatına dair İngiliz konsoloslarından gelen raporların hülâsasını muhtevidir. Lord Derby diyor ki: "...Bir İngiliz viskonsolosunun Sohumkaleden gelen hususi bir mektupta rastgeldikleri yeri yakmakta ve yağma etmekte olan Rus kazaklarından kurtulmak için ormanlara sığınan 1500 ailenin açlıktan telef oldukları bildiriliyor..." (8).

Abhaz yazarı B. Aüzba'ya göre: Türk askeri Abhazya'nın stratejik önemini çok iyi bildiğinden, Rus İmparatoru Aleksandr II. savaş ilânını imzalamaz önce Türk savaş gemileri Abhazya'ya yürüdü. Bunların Abhazya'ya ikişer üçer top mermisi atmaları karşısında, Abhazya'yı savunmakla görevli general Kravçenko 4-5 bin kişilik savaş birliğiyle Tzabal taraflarına çekildi. Türkler 5-6 Mayıs 1877 günleri Sohum, Gagra, Oçemçire şehirlerini alarak Abhazya'ya iki buçuk ay sahip kalmışlardır.

O tarihi yaşayan diyor ki: "Sohum savaşa kurban gitti; Sağlar binası kalmadı. Nereye gidersen göreceğin yanık binalar ve yanık ağaçlardır". Bütün Abhazya'nın alını yazısı bu idi. Abhazya'nın yönetmeni Arakin "Türklerin bulunduğu her yer yandı, kül oldu; Psaw ve Kudrı nehirleri arası enkaz halindedir; Oçemçire yok oldu" diye yazıyordu. Köylerle şehirler ve çalışmalar dağılarak iş gücü felce, vatan çiğnenerek binlerce yıllık Abhaz kültürü büyük yıkımlara uğradı. Türkler çekilirken beraberlerinde bir göç kafillesi götürmeleri ise en büyük felâket idi. Çarizm tarihçilerinin bu göçün Abhazların kendi istekleriyle olmuş göstermelerini yanlış ve maksatlardır. Türkler Abhaz-

yaya 300 yıla yakın egemen kaldılar. O süre içinde elbette kendi istekleriyle gidenler de olmuştur. Ama, 1877 yılındaki göç istekleriyle olmamıştır. 1877 yılının Eylül ayında Gudautada Türk albayı Abhaz asıllı Maan Kamlat Abhazya'nın Bızıp bölgesi halkını sahilde topladı. Kumlardan Paşa halka hitabederek "Epey zamandır Ruslar kökünüzü kazımak, sizi yoketmek istiyorlar; şimdi buna bahane de buldular. Evlerinizi yakacaklar, ailelerinizi yokedecekler. Bunun için bizimle Türkiye'ye gelmelisiniz" dedi. Buna halkın cevabı olumsuz olunca Maan Kamlat ve arkadaşları Abhaz halkını gemilere sürü halinde zorla sokmaya başladılar (Yankınları ve bağlıları da ister istemez onları takibetti. Awubla).

Ruslar bundan memnun idiler, engel olmaya çalışmıyorlardı. Fakat Abhazların göçürülüşünü her tehlikeyi göze alarak önlemeye çalışan gençler de vardı. Başta Lakuar Umar (Ömer) oğlu Hüseyin ve Gegiya Ywan olarak didiyor ve "ne yapıp yapıp vatandan ayrılmayın!" diyerek halkı çevirmeye çalışıyorlardı. Zavallı Abhazlar, artık vatanda kalabilmek için de yardımcıya muhtaçtılar, o da yoktu. Sonunda Lakuar Hüseyin mecbur kalarak albay Şelkovnikov'a "Abhazları kurtarmanın tek çaresi artık, sahildeki Türk birliğine hemen saldırmanızdır" diye yazıp, oyduğu kamçı sapının içine koyarak gizlice gönderiyorsa da yazı albaya zamanda yetişemiyor. Lakuar Hüseyin de bu çalışmalarını yüzünden göz hapsinde idi; sonunda yakalanarak "Türk gemileri sahilinden uzaklaşmıncaya kadar eşiyile birlik-

(6) Bu yazı 1904 yılında Paris'te basılmıştır.

(7) Prof. Eugene Pittard'ın 1919 Haziranında Cenevre'de basılan LE REPUBLIQUE DU CAUCASE DU NOR adlı eseri. Sahife 4.

(8) Abdülhamid-i sâni ve devr-i saltanatı, Hayat-ı hususiyye ve siyaseti adlı eserin 3 üncü cildinin 303 üncü sahifesinden. Yazar: Osman Nuri Bey.

te bir Türk gemisinde tutuklu kaldı; ondan sonra da elinden bir şey gelemezdi. Abhazlar da bu suretle başış kalmıştır”.

Bu sıralarda Lakuar Hüseyin'in yardımcılarından Davit Ahuladyan ve Wissaryon da yakalanarak gemiye konmuşlar. Paşa onların idamını emretmişse de, gemideki Abhaz asıllı Türk vatandaşlarının Geç Reşit aracılığıyla yaptıkları ricalar üzerine affedilmişler ve “Gemiler Abhazyadan ayrıluncaya kadar adım atmıyacaksınız, ondan sonra serbestsiniz” denerek salıverilmişlerdir.

Abhazlar göçürülmüştü. Abhazyanın Psaw ve İngur nehirleri arasında, köpek uluma sesinden başka, insan sesi duyulmayan köyler vardı. Sohum çevresi tamamiyle boşaldı: Warça, Gulrips, Abgdzara, Akapa, Marşanykhu, Guma, Şvbaa, Amtjara, Yaşıra ve sair köyler böyle idi.

(Şimdi burada sözü Aüzba'dan alarak şunları biz ekliyeceğiz: O tarihleri yaşayan Abhaz muhacirlerin anlattıklarına göre; Abhazyadaki son günlerinde geceleri köyler uykuda iken yakın ormanlardan veya görünmez başka yerlerden hortlak ağlaması gibi korkunç, tüyler ürpertici, sinir bozucu sesler gelmeye başlıyordu. Gecelerce devam eden bu ses hele çocuklarla kadınlara dehşet veriyor, yerlerini terketmek ihtiyacını duyuruyordu. Sonunda bir gece; başı açık, dağınık saçlı bağırıcılar -bazıları eğersiz atlara binip, bazılarını yaya, koşarak- halka dehşet verircesine bağırıyorlar “Ruslar her yeri yıkıp yakarak, ele geçirdiklerini öldürerek geliyor! Şimdi Bizip -veya İngur-suyunu geçmiş bulunuyorlar, çocukla kadın ve ihtiyarları kurtarınız, köyden kaçınız!” diye korkunç duyurularını yapıyorlar. Bunun üzerine halk, artık bir daha gelebilecekleri şüpheli olan evlerindeki sahipsiz kalacak tavuk ve hayvanları aç bırakmamak için, onlara yem olmak üzere zehirlerini ortaya saçıp kaçmışlar, yanlarına alabildikleri yiyecekleri ile en yakın ormanlara sığınmışlardır. Serseri savaş mermilerinden nüfusun bu ormanlarda da korunamadığı oluyor; dualar, feryatlar yer yer göklere yükseliyordu.

Bu kadar nüfusu kaçırabilecek güçte erkeklerin bulunuşu da, gerçekten Aüzba'nın yazdığı gibi, Abhazların kütlece savaşa katılmamış olduklarını gösteriyor. Ancak, Abhazları Abhazyadan çıkarmayı eskiden beri isteyen çarizm adamları az değildi ve bunların çevreyi yakıp yıkmaları pek korkunç kertede oluyordu. Bu yüzden halk sığınacak korunacak yer arıyor, sığınacak yer bulanlar orada açıklıkta ölmeyi göze alıyor, meydana çıkamıyordu. Bu, görünürde olan Abhaz halkını en kötü âkıbetlerin beklediğinin ve belki de son nefeslerine kadar bir kurtarıcının gelmesini beklemelerinin ifadesidir. Bu durum, bazı pasajları yukarıda görülen yayınlara da uygundur. Böyle bir ortam içinde, oradan dönen Türk ordu ve donanmasının ve içlerinde bolca bulunan Türk vatandaşı Abhazların kurtarabildikleri kadar Abhazı kurtarıp kendileriyle beraber getirmek (kaçırmak) istemeleri tabiidir. Elbette yalan propaganda da işliyordu. Örneğin, Türkiyeli bazı Abhazların anlattığına göre Türkiye'de toprak o kadar bereketli imiş ki mısır hasadı sapı biçilerek yapılamadığından sapına tırmanılarak herbirinden 8-10 koçan mısır koparılmak suretiyle yapıyormuş; kabak tarlasına girip doyduktan sonra oturan manda kabakların arkasında görünmediğinden kayboldu diye uzun müddet arandığı olurmuş. Cahil halkın birçoğu da buna kanarak müteselli oluyordu. Gemide zorla alkonmamak için kendilerini gizliyebilenler, yakınlarını bu yüzden uğurhıyamıyor ve gemiler hareket edince ortaya çıkarak kendi yumruklarıyla kendi başlarını ve göğüslerini döğedöğü uğurlama yapıyordu.

Yakınlarını böyle uğurhıyanlar -kişiler ve aileler örnek gösterilerek anlatılıyordu. Bu arada, esirciliğin yasaklandığı Abhazyada esircilik yapılamıyacak olan bazı kişilerin esirciliğinin henüz yasaklanmadığı Türkiye'ye kaçıracağı bol Abhaz halkına hâkim ve nâfiz olarak sanatında devam etmek istemiş olmaları da -yüzde yüz değilse bile- bir dereceye kadar doğru olabilir ve buna örnek bazı olaylar da anlatılmaktadır.)

Şimdi, sözü yine Aüzba'ya bırakalım:

ABHAZLARIN ABHAZYAYA DÖNME CABALARI: Abhazlar, vatanlarına dönmek için her şey yapıyorlardı. 1878 yılı yazında varlarını, yoklarını satarak sandallara ve gemilere dolup vatanları Abhazyaya döndüler. Batum valisi üst makamlara Abhazların Abhazyaya dönmekte olup Batuma yaklaştıklarını bildirdi. O, bitmez tükenmez bildirimlerinde şunları yazıyordu: "İngiliz bayraklı gemi ile 1200 Abhaz geliyor", "Türk gemisi hepsi kadın ve çocuk olan 150 Abhaz muhacirini getiriyor", "2000 kişi gelmektedir", "İki gemi Ankhua köyünden olan 600 kişiyi getiriyor" (9), "300 kişi geldi", "Guma köyünden olan 450 kişi geliyor" (9). Bu bildiriler Abhazyaya yönetmeni Arakin'in belini kırıyordu. O, geri dönen Abhazları Abhazyaya asla kabul etmiyor ve Batum valiliğine yazdığı cevaplarda "Üst makamlarımızın o Abhazların Rusyalı saymadığını onları getiren kaptanlara bildiriniz", "Pasaportsuzlar gibi işlem yapılarak, onları hiçbir yerde karaya çıkarmalarını" sağlayınız diyordu. Böylece, Abhazları getiren gemiler Batumda durdurulmuş bulunuyordu. Arakin Tiflis ve Petrograttan yardım isterken Batuma da tekrar şöyle yazıyordu: "Abhazları Türkiye'ye geri götürmelerini kaptanlara bildiriniz". O, "Türkiyedeki Rusya konsoloslarına da kendisinin müsaadesi olmadan Abhazları Abhazyaya göndermemelerini" bildirdi.

Abhazlar yiyeceksiz - içeceksiz günlerce deniz üzerinde bekletildiler. 1200 Abhaz taşıyan gemi tehlikeli derecede su almiya başladı. Üst makamlar, gemi içinde yolcular varken personelce tamir edilmesi emrini verdi. Batum valisi yazıyordu: "Abhazların durumu çok fenadır. Gemiye giren su ve yağmurla gemi doldu. Erzakları kalmadı. İki gündür yemek yemediler, su içmediler. 6 kişi öldü, 200 kişi hastadır. Verdiğiniz emir sadakatle yapılarak hiçbirinin karaya çıkmasına imkân vermedim".

Görülmemiş acılar içinde zavallı Abhazlar, hâlâ geri dönmüyor, vatanları Ab-

hazyaya kabul edilmeleri için ısrar ediyorlardı. Durumlarını bir de çara arz etmeye karar verdiler ve 400 kadın ve o kadar çocuk adına bayan Açıpha Tamara ve bayan Aüzıpha Nina tarafından Petrograd'da Meliokof'a şöyle yazılmıştı: "Batum valisi bizi Türkiye'ye geri gönderiyor. Hıristiyanlığımız Türkiye'ye kabul edilmemize engeldir. Tahammülümüz kalmadı. Ölümünden başka çaremiz yok. Sohuma dönmemize müsaadenizi yalvarıyoruz".

Diğer bir gemide 1200 kişi adına Kalge Şamog da: "Biz hıristiyanlar, geçirdiğimiz savaş esnasında satın alınarak zorla Türkiye'ye götürülmüştük. Biz 1200 kişi her güçlüğü yenerek kurtulmayı başardık. Fakat Batum valisi bizi kabul etmiyor, gemiden çıkmamıza müsaade etmiyor, bizi tekrar Türkiye'ye çeviriyor. Çaremiz yoktur, ya bizi öldürüp cenazemizi götürürler, yahut kendimizi denize tacağız, geri dönmeyeceğiz. Hiçbir suçlu olmıyan halkımızı böyle yok etmemenizi, vatanımız Abhazyaya dönmemize müsaadenizi yalvarıyoruz" diye Petrograd'a yazıyordu. (Bu gurup, 1966/51 sayılı Türkçe Hayat dergisi kaynağına Abhazyanın Cegerde köylü 115 yaşındaki Şarmat Tebe'nin (Abhazyada müslüman Abhazlar bırakılarak hıristiyan Abhazların zorla Türkiye'ye götürüldüğü hakkında verdiği bilgi yanlış değilse de o göçürülenlerden olsa gerektir. Awubla).

Abhazların bu istekleri yüzünden açık imha edilmekte olduğu gemi durakları galeyana gelen bu zavallı halkın Batum makamlarının önu idi. Bu makamlarla kolay kolay teslim olmadıklarını görmüş olmalıdır. Batum valisi Sohum yönetmeni Arakin'e şu mesajı göndermiştir: "Abhazlar Türkiye'ye kolay kolay gönderilemiyor. Gitmemek için ölesiye direniyorlar. Tek çare onları kısıvrak bağhyarak götürmektir".

1200 kişi taşıyan Agyos Petros gemi-

(9) ANKHUA ve GUMA Abhazyada birer köydü. Dönenler o köylerden Türkiye'ye götürülenlerdendi.

si su geçmiyecek kadar yamanarak içindeki Abhazları Türkiye'ye geri götürme-
si emrini kaptan kabul etmiyor. 7 Eylül
1880 günü Batum'dan şu bildiri verildi:
"Muhacirler (yani Abhazlar - B. Aüzba)
bugün sınırimızdan çıkarıldı. Geminin
kaptanı yelkenleri açmayı kabul etmedi-
ğinden gemisini başka bir gemiye bağla-
yıp çektiler yolladık". Gemilerin Ba-
tumda tutuklu kaldığı süre içinde işle-
rindeki Abhazların bazıları birer ikişer
rın gelişi Arakin'i çileden çıkardı; ne ya-
gizli kaçarak Abhazyaya girdiler. Bunla-
pı yaparak, bunların Abhazyada kalma-
larına imkân bırakmadı. O, her defasın-
da Abhazları gemilere zorla sokarak ge-
riye (Türkiye'ye) gönderiyordu. Batum
valisinin Kafkas ordu kumandanına gön-
derdiği mesajlara göre: Arakin. Abhaz-
ya'ya dönen Abhazları "Türkiyeye iade
için, bir defasında 289 kişi, başka bir de-
fasında 285 kişi" olarak Batuma gönder-
miştir. Daha sonraları Arakin Abhazy'a-
dan şu bildirileri veriyordu: Abhazyanın
"Guma köyü halkından olan 300 kişinin
Türkiye'ye çevrilmesi vapursuzluk yüzün-
den güçleşmiştir", "Gelen muhacirlerin
karaya çıkmalarına imkân vermedik".
Bir mikdar gün sonra da "Muhacirlere
verdiğimiz erzak da yoktur, onları elde
tutmak da güçleştiğinden bugün Bat-
man'a gönderilmiştir" bildirisini vermiş-
tir.

Kafkas Dağlıları dairesi başkanı kur-
may general Komarov kendisine gönderi-
len şikâyetnamelerden birine verdiği ce-
vapta "Arazi istememeleri, arazisiz çift-
çilik yapmaları şartıyla, vatanlarına dön-
melerini desteklerim" diye yazıyordu.

Petrograd'dan gelen bir emirde: "Ba-
tuma gelen Abhazların, yerleştirileceği
yer kararlaşınca kadar Sohum'a dön-
melerine müsaade ediniz. Suçluları Rus-
ya içlerine sonra sürülecektir" deniyordu.
Bundan sonra bir miktar Abhaz vatana
dönebilmiş ise de, onbinlercesi istediği
halde dönemeyerek muhacerette kalmış-
tır.

Abhazların vatanlarına dönmelerine
engel olan ne: Bu, çarizmin sömürgeleş-

tirme politikasıdır. Bu politikayı güden-
ler Abhazyanın Abhazlardan boşaltılma-
sını istiyorlardı. Abhazların Türkiye'ye
götürülmesini önleyebiliyorlardı, önlemedi-
ler, götürülmesine seyirci kaldılar. 17 A-
ğustos 1877 günü Rus generalleri son
Türk üssü olan Sohum'a geldiklerinde,
şehre girmeden bekliyorlar ve görüyorlar-
mış ki "Son muhacir kabilelerini ve ta-
lan çşyasını gemilere yükleyerek acele
Türkiye'ye gönderiyorlardı". 20 Ağustos-
ta Türkler gemilerle memleketlerine dö-
nerlerken onlara dokunan bile olmamış-
tır; Abhazları serbestçe götürmüşlerdir.
Yalnız Şelkovnikov'un birlizi Lzaa'ya ge-
lirken "Türklerin Türkiye'ye götürmek i-
çin zorla gemilere bindirmekte olduğu
100 hane kadar Abhaz'ı Türklerin elinden
almıştır". Abhazlardan Abhazyanın bo-
şalmasından memnun olan mahalli mak-
amlar, zorla göçürülen Abhazları götür-
mekte olan gemilerin denizdeki izleri
daha kaybolmadan "Muhacirlerin, vatan-
larına dönmelerine hiçbir zaman müsa-
ade olunmayacaktır" kararını almışlar-
dır. O anda Arakin'in düşünmeğe başla-
dığı ilk şey "Bunlardan boşalan yerleri
nasıl kullanalım" idi ve cevabını da ken-
disi hazırlamıştı ve şöyle yazıyordu: "Bu-
rada 60.000 desiatinden fazla arazi boş
dururken Rusyanın iç bölgelerinde çift-
çilerin toprağı azdır", "Kalan Abhazları
kuşatacak şekilde, onlara örnek olacak,
onları yönetecek insanlar yerleştirilme-
lidir", "Kurularak koloni Abhazların ye-
tiştirilmesi bakımından önem taşımakta-
dır", "güvenilmez saydığı "Denize yakın
Abhazları dağlara zorla göçürmek" ve
onlardan boşalacak yerlere de Rus zen-
ginlerini yerleştirmeyeği haklı ve uygun gö-
rüyordu.

Kolonizasyon yönetimcileri Arakin'in
bu fikirlerini baş prensip edinerek Abhaz-
yanın kolonize edilmesine başladılarsa
da bu iş, teşkilatsızlık yüzünden güçleş-
ti. Bununla beraber, boşalan yerler boş
kalmadı; Türkiye'den Ermeniler ve Rum-
lar, Magrelyadan Magrel halkı kabile ka-
file buralara gelerek Abhazlardan boş-
lan yerlere yerleşiyorlardı. Abhazyanın
sömürgeleştirilmesi hızla başlanıla-

makla beraber, yine de 19. yüzyılın sonlarına Abhazyada dışardan gelen sömürgecilerin 35 köyü olmuştur.

Bilindiği gibi, 1877-1878 yılları savaşlarından sonra, Abhaz milleti Türkiye tarafını tutup Ruslarla savaşmış gibi görülerek uyruklüğünü değiştirmiş sayılıyordu. Bundan sonra da 30 yıl "Suçlu Millet" diye anılmış ve buna göre muamele uğramıştır.

Abhazlar gerçekten Türkiye tarafını tutmuş mu idi? Bu savaşta Abhazyaya Abhazları Türkiye'ye yardım ederek Ruslarla asla savaşmamışlardı. Ama, Türk ordusu içindeki Türkiyeli Abhazların bu savaşta Ruslara karşı fedakârca savaşmaları yüzünden mahalli makamlar Abhazları hükümetleri olan Rusyadan yüz çevirip Türkiye'ye yardım etmiş saymışlardır.

Yüzyıllardan beri Karadeniz sahilinde insan alın - satımı yapanların alıp Türkiye'ye götürdükleri Kafkas Dağlıları içinde en çok Abhazlar beğeniliyordu. Bu, "Kızlarının güzellikleri yüzünden ve erkek çocuklarının da devşirme askeri yapılması için" idi. Abhaz halkı son göçten önceleri de Türkiye'ye büyük sayılarda gitmişlerdi. Adler ile Gagra arası ve Dal ile Sabal (Tzabal) bölgelerinin Abhazları bu gibi önce gidenlerdendi.

Profesör G. A. Dzidzaria yazıyor ki: "19. yüzyılda Abhazyadan deniz yoluyla yapılan kütlece göçler beş olarak incelenebilir: 1840-1941 yıllarında general Moraviev'in onları cezalandırmak için uyguladığı sevkiyat sonunda, 1855-1856 yıllarındaki Kırım savaşı sonunda, 1864 yılında, 1866 yılındaki çiftçilerin ayaklanması sonunda (x), 1877-1878 yıllarındaki Türk-Rus savaşı sonunda olmuşlardır. 1858-1864 yılları arasında Türkiye'ye giden Ubih'ların sayısı 19.515 kişi kadar" idi. Sonu gelmeyen göçlerin götürdüğü Abhazların sayısı kesin olarak belli değilse de, bilimsel yazılarda bunların yüzbinlerce olduğu kanısını kuvvetlendirenler vardır. Örneğin, Gurko - Kriajin Türkiye'ye giden Abhazların sayısının 100-200 binden az olmadığını yazmaktadır.

G. Gruşevskiy'de "1830-1870 yılları arasında yüzde 70 Abhaz Türkiye'ye gitti" diye yazar. Onlardan daha çok inanılmağa değer dökümanlar bu sayıların daha da yüksek olduğu kanısını kuvvetlendirmektedir. 1946 yılında çıkan Türk Ansiklopedisinde: "1810 yılında Abhazyayı, 1830 yılında Kuzey Kafkasyadaki Abazalar bölgesini Ruslar aldıktan sonra Abhazlar Türkiye'ye göçmüşlerdir. Türkiye'ye göçen Abaza - Abhazların sayısı 400.000 tahmin edilmektedir" denmektedir.

Daha eskiden Türkiye'ye giden Abhazlar orada dünya çapında ordu ve devlet adamları yetiştirmişlerdi. 1877 yılında Abhazyanın Lzaa bölgesine çıkarma yapan Türk ordusu içinde "1000 kişilik Abhaz askeri" vardı. "29 Nisan 1877 gece yarısı Türk savaş gemileri Abhazyanın Gudauta şehri hizasına gelerek 2000 savaştığı karaya çıkardı. Bunların hepsi eskiden Türkiye'ye gidenlerdi". Bunlar, o zaman da Türk vatandaşı Abhazların az olmadığını gösterir.

Bu gibilerin Ruslarla savaşması, Abhazyaya Abhazlarının Ruslarla savaşmış sayılarak suçlanmalarına sebep olmuştur. Halbuki bunlar Ruslarla savaşmadığı gibi, Rus ordusunda değerli hizmetler yapanlar da vardı.

Abhazyaya halkının zaman zaman ayaklanması ise Ruslara karşı olmayıp, halkı ezen toprak ağalarına ve onların dayandığı çar yönetimcilerine, vaadedilen toprak reformunu yapmayan ve toprak ağaları ile Çarizm adamlarının çıkarına uygun ve halkın zararına yapanlara karşı idi. Ama, o zalimler bu ayaklanmaları istismar etmeği bilmişler ve Abhaz halkını suçlandırıp sürülmesini sağlamışlardır. Bu ayaklanma ile savaşın bir araya gelmesi de işi kolaylaştırmış ve Abhazların Ruslara karşı ayaklanmış gibi gös-

(x) 1941 tarihli Türkçe İslâm Ansiklopedisinin Abhazlar maddesinde "Hemen tamamı ile boşalmış bulunan Tzebelada (Tzabal) sancağı sancaklıktan çıkarılarak, hususi bir (İskân Emini) idaresine verilmiştir" diye yazılıdır.

terilmesine elverişli bir ortam doğmuş ve neticede suçlu gibi görülen Abhazların cezalanması plânlanmıştır.

Aiurzba'nın özetlenen bu yazılarına biz de şunu ekleyeceğiz: Abhazyada en çok sevilen ve hükümdar yapılmasına halkın çalıştığı, gerek çalışmaları ile ve gerek miras yoluyla buna haklı olan Çaçba Hasan Bey ve Türkiyeli Abhazlar Türk ordu ve donanmasının himayesinde Abhazyaya çıkmış ve himayeci kuvvet Ruslardan temizlediği Abhazyaya iki buçuk ay egemen olmuş ve Hasan Beyle Abhaz halkının eskiden beri yapmaya çalıştıkları işbirliğine en elverişli ortam böyle doğmuşken Hasan Bey'in adı birdenbire ortadan silinerek Maan Kamlat ortaya çıkıyor; Hasan Bey bir daha anılmıyor. Ne olduğu belli değil. Belki, Hasan Bey ve maiyeti Türk yardımı ile Abhazyaya girip Rusları kovdurarak ilk adımda üstün gelmiş ise de -emsali yardımlaşmalarda çok kez görülmüş hatalar kabilinden burada da- savaşın idaresi hususunda anlaşmazlık doğduğundan ve meselâ himaye kuvvetinin Abhazyaya şerhlerini mecbur olmadığı derecede yıkıp yıkmış ve fazla şiddet gösterilmiş olması yüzünden Hasan Beyle himayeci kuvvetin arası açılarak Hasan Beyin ekarte edilmesi veya kendisinin aradan çekilip kaybolması, ya da işbirliği yapan kuvvetin kırıcı davranışları yüzünden halkın gözünden düşerek -görüldüğü gibi- umulan genişlikte bir Abhaz ayaklanmasının olamaması sebebiyle ilk başarıları devam edemiyerek ortadan silinmiş olması mümkündür. Eğer böyle olmasaydı Hasan Bey'in hayatı ve karakteri icabı olarak, Abhazyada bir mahalli idare kuru-lur ve başına o geçirilmiş olurdu. Böyle olmadıysa, general Alkhas'ın Sohum kalesini savaşla geri alması esnasında esasen çok yaşlı bulunan Hasan Bey'in öldürülmüş olması da düşünülebilir.)

Savaşta durdurulan tarım reformu savaştan sonra tekrar ele alındığında, Arakin fikirlerini Kafkas genel valiliğine şöyle yazıyordu: "Abhaz halkı savaşla Rusya uyrukluğunu bırakarak Türkiye ile

işbirliği yaptılar, sonra da Türkiye'ye göçtüler, kalan halk cezalandırılmadılar". Onları cezalandırmak için Arakin şu teklifi yapmıştı: "Abhazyaya halkının toprakla ilişkisini değiştirmek, sonra da Türkiye'ye gitmeyip kalan halkı birkaç köyde toplayıp oturtmak". Bu iki tedbirin de bir tek anlamı vardı: Mümkün olduğu kadar çok araziyi mahalli makamların tasarrufuna bırakmak. Ama, bu iki tedbirden birincisini uygulamak için mutlaka "8 Ocak 1870 tarihli karar"ın maddelerini ve hepsinden önce 24 üncü maddesini değiştirmek gerekecekti. 24 üncü madde şöyle diyordu; "Abhazyada yaşayan her sınıf halka, beylere, efendilere, üstün çiftçilere, çiftçilere, işçilere, esnafa, hizmetçi ve hizmetkârlara beylik -kölelik kaldırılıncaya kadar üzerinde fiilen çalıştıkları topraklar kendilerine öz malları olarak bırakılacaktır." Buna karşı Arakin "O karar bu toprağa uymaz, isabetsizdir", "Suçlu halka yerin mülkiyeti değil, ancak işletme hakkı verilmesi düşünülebilir" diyor ve bunda ısrar ediyordu. Bu fikirleri Kafkas Dağlarını yönetim komisyonu da benimsemişti. 1877 yılı yaklaşması suçu en çok çiftçilere yüklenerek Ruslara karşı gösterilmiş ve ceza olarak da "Çiftçilere verilecek olan arazinin önce vaad edilen 250 desiatir yerine 150 desiatir'e indirilmesi kararlaştırılmıştır". Ama, toprak ağalarına istedikleri kadar arazi vermeyi de el altından plânlanıyordu.

Çiftçileri birkaç yerde topluca oturtma teşebbüsü de boşalacak arazinin bolanması içindi. Abhazlar sürülür veya kaçılırken vatanı kalan bir avuç zavallı döküntü Abhazlar bazı köylerde yaşıyordu. Üst makamların verdiği karara göre bunlar "Kendilerine güvenilemeyeceğinden" sahilde oturmalarına müsaade edilmiyordu. Onların birkaç köyde toplanması ile bolaracak boş araziye rakipsiz sahip olmak gerçek gaye idi.

Böylece, Arakin'in prensipleri yürürlüğe sokulduğu zaman Abhazyaya iki bölgeye ayrılmış oluyordu: Birinci bölge Gagra ile Ahdzga arası olup, halkı "Büyük suç-

DAVALARIMIZDAN

NIHAİ ÖZBEK

(Antalya Kuzey KAFKASYA Kültür
derneği üyesi)

Anayurt dışında yaşamakta olan Kuzey Kafkasyalıları son zamanlarda gerek Türkiye'de ve gerekse diğer ülkelerde benliklerini korumak, kültürlerini tanıtmak amacıyla dernekler teşekkül ettirmişlerdir. Hemen hemen birbirinden habersiz çalışan bu dernekler haberleşmenin en kolaylaştığı devir olan zamanımızda birbirleri ile ilişkiler kurmalı, bilhassa kültür yönünde ortaklaşa çalışmalar yapmalıdırlar. Gerek dernek yöneticileri, gerek yayın organı sahibi aydınlarımız daha önceleri olduğu gibi tek tek dağılmış halde çalışmamalıdırlar. İlişkiler ve çalışmalar bir memleketteki dernekler ve şahıslar arasında olduğu gibi diğer yerlerde bulunan kuruluşlarla da olmalı, hattâ kararlaştırılan bir yerde, hiç olmazsa senede bir kere toplanmalı, fikir teatiplerinde bulunup ortak çalışmalar yapmak suretiyle dağılmış çalışmalara son verilmelidir. Ayrıca yapılacak çalışmalar herkes tarafından benimsenebilecek bir yönde olmalıdır.

Büyüklerimiz aralarındaki küçük anlaşmazlıkları büyüterek husumetler yaratılmamalı, ayrı ayrı guruplar ortaya çıkarılmamalıdır. Ecdadımızın dusturu olan birbirine sevgi ve saygı herkesten ön-

ce aydınlarımızda bulunmalı ve halka örnek kişiler olmalıdırlar. İşte bu suretle gerçek milliyetçilik ortaya çıkarılmaktadır. Aydınlarımız herşeyiyle Kafkaslı olmalı ve Kafkas kokmalıdır.

Bunun yanısıra gençlere çok görevler düşmektedir. Bugün, "ben kafkaslıyım" diyen gençlerimizin Kafkasya hakkındaki bilgileri sadece kulaktan dolma fikirlere ibarettir. Araştırma yapmamaktadırlar. Kafkasçılığı sadece oyun oynamakta bitti zannedenler çok. Gençlerimiz çok okumalı, Kafkas kültürüne yenilerini kazandırmalı, bu uğurda her türlü fedakârlığı yapmalıdırlar. Yarının lideridir kendileri olacağını düşünerek hareket etmeli ve hazırlanmalıdırlar. Ayrıca dâvamızı her gittikleri yerlerde hemşerilerimize anlatmalı, onlara benimsettirmelidir.

Bu arada zenginlerimize de çok iş düşmektedir. Zenginlerimiz biraz da kişisel çıkarları bırakıp milli menfaatlere eğilmeli, derneklere ve yokluktan kitap, broşür yayınlıyamayan kimselere yardım etmelidirler. Aksi takdirde asırlardır düşmanımızın yok edemediği bu asil millet, yok olacak tarihte sorumlularını nefretle anacaktır.

lu halk" sayılıyor, bunlara arazinin mülkiyeti verilmeyip yalnız işletme hakkı veriliyordu.

İkinci bölge Samırzakan olup, halkı Rusyaya itaatli sayılıyor ve kendilerine arazi mülkiyeti veriliyordu.

Ama, son tarım reformunu uygulayanlar çarizmi tutan toprak ağalarının ve rütbelilerin çıkarlarını göttüğünden o

'Suçlu Halk'ı da o "Devlete itaatli ihalk"ı da topraksız bırakmıştır.

(Abhaz halkının topraksız bırakılması pahasına rütbelilere bol toprak verilmesinin Abhaz Beylerinin tümünce desteklediğini sanmak doğru olmasa gerek. Tetkikata değer. Aüizba'nın yukarıda geçen yazı özetindeki tırnak içinde gösterilen pasajlar Sohum, Tiflis, Petrograd (Leningrad) devlet tarih enstitüleri arşivlerinin ifadeleridir. Awubla).

Çerkes Adları

II

Dr. VASFİ GÜSAR

D

Dabrib	Degups	Dexenef	Diyane (k)
Dadu	Degups	Dgas	Dixanovx (k)
Dane (k)	Deneap	Didi	Doşok
Daruk	Denif (k)	Didu	Drib
Dav	Dequmuk	Dikuş	Dudaruk
David	Desekun	Dijin (k)	Dudu
Davnal	Deun	Dijinuk	Duguzi
Davs	Devaj	Dinakoyuk	Dunekay
Davs (k)	Devay	Dinemyis (k)	Dusehabraq
Davur	Dexan	Diss	Dzagu
Daxe	Dexas (k)	Dissekun	Dzeguetl
Daxeded (k)	Dexeza'	Dişaşl	Dzepaş
Daxevin (k)	Dexej	Dişebzu (k)	Dzib
Degu	Dexezz		

E

Ecvec	Emiş	Epil	Exin (k)
Eçuen	Epear	Eşev	
Ediq	Epeas	Etaxu	
Ejiguay	Epeaz	Etig	

F

Famuk	Febe	Fede (k)	Fiji (k)
Famux	Fetgerrey	Femi (k)	Fitigue (k)
Fatl	Fetgeri	Femixan (k)	

G

Gase	Girşij	Guaze	Gunes
Gatxe	Gişxan	Guçegu	Gunibe (k)
Gen	Guaç	Guçekue	Gupse
Genko	Guaçelt	Guçeşav	Guq
Ges	Guaguşizz	Guçips	Guqepsi
Gesag	Guane	Gud	Guqesav
Getxag	Guaş (k)	Gugoş	Guqhet
Gıgı (k)	Guaşegeg (k)	Guguş	Guriz
Gineş	Guaşemaf (k)	Gugutse (k)	Gurtan
Ginipl	Guaşemid (k)	Gunay (k)	Guaguşizz
			Guane

H

Ha	Hakar	Hapac	Hatujuk
Haac	Hakuk	Hapak	Hatur
Habassxu	Hakul	Hapiy	Hatusas
Habexu	Hakun	Haquç	Hatusil
Habiç	Hakuts	Haqupq	Hatutse (k)
Habiq	Hakuzuk	Harabz (k)	Hatux
Habiş	Haimaf	Hasas (k)	Hatuyuk
Habit	Hajmakue	Hasiy	Hatxi
Habiy	Hajuk	Hassav	Hatuzuk
Hablak	Halaşuk	Haşo	Hauç
Habru	Hamaşe	Haşxi	Haus
Habuk	Hambiy	Hat	Havrak
Habux	Hambur	Hatat	Havaq'e
Habzi	Hamçuaçue	Hatazuk	Haxu
Hacebiy	Hamdid	Hatexu	Haxupak
Hacekul	Hamexu	Hati	Haxuti
Hacem	Hamik	Hatexuj	Haxuzzi
Hacemaf	Hamirun	Hatiko	Haxuzzin
Hacemav	Hamirz	Hatim	Haxuzzuk
Hacequas	Hamiş	Hatino	Haydeç
Haceret	Hamtik	Hatipe	Haymaf
Hacesav	Hamux	Hatisar	Hayt
Haçuç	Hamuz	Hatit	Hazes
Hæet	Hamxux	Hativt	Haztuka
Hafidze	Hanaş	Hatizz	Haztux
Hafiji	Hanazzu	Hatko	Hazuk
Hagemas	Hanbaş	Hatsav	Hazz
Hagur	Hanbeq	Hatsu	Hekar
Haguş	Handuk	Hatu	Herun
Haguşşi	Hanevx (k)	Hatug	Hograt
Haguzzin	Hanox	Hatuk	Hublok

I

İdar	İmudar	İsmel	İssin
İmsih	İrixaşav		

J

Jabagi	Jandar	Janqeri	Jexaj
Jan (k)	Jane	Janset (k)	Jinef (k)
Janbeq	Jankilliş	Janxot	Jineps (k)
Janberd	Jangudaş	Jassue	Juago (k)
Janbolet	Janko	Jave	Julat
Janbot	Janok	Jeratluk	Justok

Tunuslu Hayreddin Tlaş Paşa'nın Kemikleri Tunus'a Kaldırılıyor

Dr. VASFİ GÜSAR

İstanbul gazeteleri şöyle bir havadis yayınlıyorlar:

(Tunus Devlet Bakanı ve Devlet Başkanı temsilcisi Tayyib Slim; eski Osmanlı Sadrazamlarından Tunuslu Hayreddin Paşa'nın Eyüp'de bulunan kabrini Cumhurbaşkanı Habib Burgiba'nın emri, Türk Hükümetinin de izni ile Tunus'a nakletmek üzere İstanbul'a gelmiştir.

Tunuslu Hayreddin Paşa'nın kemiklerinin Tunus'a nakli konusunda (26/3/1968) bir basın toplantısı düzenleyen Tayyib Slim; 5 yaşında Tunus Vâlisinin himayesine sığınıp Sadrazamlığa kadar yükselen ve 1878'de İstanbul'a geldikten sonra Osmanlı İmparatorluğunda da 1890 yılına kadar Sadrazamlık yapan Hayreddin Paşa'nın Tunus için "BİR MİLLÎ KAHRAMAN" sayıldığını söylemiştir.

Devlet Bakanı Slim, Tunus'da (ŞEHİTLER GÜNÜ) ilân edilen 8 Nisan için, dünyanın çeşitli yerlerinde gömülü Tunus Millî Kahramanlarının kemiklerini bir ANIT altında toplamak üzere görevlendirilmiştir. Şam, Berlin ve Karacı'ye giden Slim; Tunuslu Hayreddin Paşa'nın kemiklerini de Tunus'a naklettikten sonra görevini tamamlayacaktır. Bu arada Tu-

nus Devlet Başkanı, Cumhuriyetinin 12 nci yılında, Tunusluların tarihi kişilerine büyük değer verdiklerini söylemiş, (Eğer tarihi ve turistik değeri olmasa, KARTACALI ANİBAL'i bile kendi ülkesinin, yani Tunus'un topraklarına gömmek isteriz ama, buna teşebbüs edemeyiz) demiştir.

Hayreddin Paşa'nın kemikleri, bu gün veya yarın yapılacak bir törenle Eyüp'deki aile mezarlığından alınacak ve uçakla Tunus'a götürülecektir" (1)

Hayreddin Paşa kimdir?

Hasan Tlaş (Çerkesçe Topal anlamıdır) 'ın oğlu olup 1819 yılında Kuzey Kafkasya'da Kuban'da doğmuştur. Babası Hasan Tlaş'ın Çerkes - Rus savaşlarında şehid olması üzerine beş yaşında yetim kalan Hayreddin İstanbul'a getirilip Kıbrıslı Tahsin beyin himayesine verilmiştir. Cezayir'in Fransızlar tarafından istilâsı üzerine ehemmiyet kazanan Tunus'un durumu, Tunus'un müdafaası gibi siyasi ve askerî sebeplerden ötürü Çerkes gençlerini ve çocuklarını Tunus'a

(1) Milliyet gazetesi. İstanbul. 27.3.1968

toplayan ve bunun için İstanbul'a mümessil gönderen ve Tunus'luların (Bay Tunis) dedikleri Tunus yarı bağımsız vâlisi Ahmet Paşa; İstanbul'da temas ettirdiği kimselerden ve Tahsin beyden bu çocuğu da alıp Tunus'a getiriyor, evlat ediniyor (2). Tahsil ve terbiyesine bakıyor. Fransa'da okumağa gönderiyor. Paris'de Saint Syr harbiyesini bitirip Tunus'a teğmen olarak dönüyor. Tunus o devirlerde Bulgaristan mümtaz eyaleti gibi babadan oğluna geçen yarı bağımsız bir vilâyet idi, Mısır Hıdivliği gibi. Ordu da gittikçe yükseliyor, 1850'de general olarak Süvari komutanı oluyor. 1855'de korgeneral olarak yükseliyor ve 1857 de Tunus deniz komutanlığına atılıyor. 1861'de Eyâlet meclisine başkan oluyor, bir kaç kere devleti adına Avrupa başkentlerini dolaşiyor 1860, 1865 yıllarında İstanbul'u ziyaret ediyor. 1855 Osmanlı - Rus harbinde onun himmet ve yardımı ile 12 bin Tunus askerini Türkiye'nin emrine veriyorlar ve Kafkas cephesinde Türk ordusuyla omuz omuza Ruslarla savaşıyorlar. Bu savaşa katılış Hayreddin Tlaş'ın Ana vatana sevgi ve bağlılığının bir anlamı idi (3). Hayreddin Tlaş, Reisülvüze- ra (Başbakan) lığı esnasında kabinesine (ELVEZARETÜLHAYRİYYE) adıyla büyük bir şeref ve saygı hissesi ayırırlar Tunuslular (4). Tunus valisinin dış ziyaretlerinde Tunus da onu temsil eder, vekâlette bulunurdu.

HAYREDDİN TLAŞ PAŞA

Aslen Çerkes olan fakat uzun süre Tunus'da bulunduğundan ve Tunus'a çok hizmet etmesinden Tunuslu adını alan bu Kuzey Kafkasyalı Hayreddin Tlaş Paşa 1871 yılında İstanbul'u son ziyaretinde Tunus'un Osmanlı devletinin bir parçası olduğunu belirtmek için bağlılığın sembolü olarak Sultandan BAĞLILIK FERMANI alıyor ve bu suretle Tunus'un Türkiye ile irtibatını perçinliyor. Yeni Tunus BAYI (valisi) Muhammed Sadık Paşanın cehâlet ve gafleti, kıskanan bazı kişilerin telkini, Tunus'a göz atan Fransızların entrikaları ve Babiâlinin gevşek davranışları bu yarı müstakil eyâletin işlerini alt üst etmiş olduğundan üzülen Hayreddin Paşa görevinden istifa ederek siyasi hayattan çekilmiş ve Avrupaya geçmiştir (1877).

Sultan Hamid II, in dâveti üzerine 1878'de İstanbul'a gelen Hayreddin Paşa Ayan azalığına (senatör) atılıyor, 1879'da Sadrazam oluyor. Dört defa sadrazamlık yapan Hayreddin Paşa son sadrazamlığında Türkiye'de idâri islahât yapılmasını ve istibdat idaresine son verilmesi ile meşrutiyetin ilâmı için makamı saltanata 28.7.1879 da bir lâyiha veriyor.

(2) *Savfetulakhbar. Muhammed Bayram Eltunisi. Tunis. Cilt: 2.*

(3) *Hayreddin Tlaş Paşa. Yeni Kafkas. İstanbul. 1960. Eylül - Ekim Sayı: 23*

(4) *Essekafe. Mayıs 1949. Kahire. No: 334*

Bunlar arasında adliyenin, maliyenin, vergi usullerinin düzenlenmesi de geliyor. Bakanların sorumluluğuna dair teklifi padişahın vahimlerini tahrik ediyor, kabinede üye olan şeyhülislâm Üryanizâde Ahmet Esad efendi bu tekliflerin Halifenin hukukuna tecavüz olduğunu ileri sürmesi üzerine Hayreddin Paşa:

"Efendi, bu Ali efendi fetvası yani şer'i bir iş değil, siyasi bir iştir. Senin aklın ermez. Kaldı ki Ali efendi fetvası da olsa Allaha şükür sana sormaya ihtiyacım yoktur" diyerek kendisini azarlıyor. Bu söz üzerine Şeyhülislâmın üzülerek bayıldığı rivayet edilir. Meclis karışıyor. Bunu haber alan Sultan Hamid kardeşi lehinde yapılacak saltanat değişikliğinden de korkarak tekliflerden vazgeçmesi bildiriliyorsa da Hayreddin kabul etmiyerek sadarettten istifa ediyor ve konağına çekiliyor. Tekrar ricalara "Hünkârla düşüncelerimiz uymuyor" diye özür diliyor. Hayreddin Paşa'nın Avrupaya kaçmasından korkan sultan onu konağında ve Kuruçeşmedeki yahsında göz hapsine alıyor. Paşa 1890 yılının 29 Ocak günü vefat ediyor ve Eyüp Sultana defnediliyor.

Hayreddin Tlaş temiz, dürüst, dik konuşan bir zat idi. İyi Türkçe bilmezdi. Yazılarını Arapça ve Fransızca yazardı. Türkiye'de görevi azdır. Tunus'un tanınmış diplomatlarından.

Hayreddin Tlaş Paşa değerli üç evlât bırakmıştı. Büyüğü Tahir Hayreddin Paşa, harbiyeden mezun olmuş, generalliğe kadar yükselmiş değerli bir askerdi. Ortancası Mehmet Hayreddin, Avrupada okumuş bir aydın. Küçük oğlu Salih Hayreddin Paşa, İstanbul'da doğmuş ve Sultan Hamid'in kardeşi Şehzade Kemalettin efendinin kızı Münire Sultan (1879 - 1939) ile evlenmişti. Bu da gösteriyor ki etrafın bütün teviz ve kıskançlıklara rağmen Osmanlı hanedanı Hayreddin Paşa ailesine büyük bir teveccüh gösterirdi.

Hayreddin Paşa çocukları İstibdat devrinde bir çok sıkıntılar çekmişlerdi. Sıkıntılara rağmen İttihat ve terâkki cemiyetine karşı gelmişler Tahir Hayreddin ve Mehmet Hayreddin İstanbul'da ŞEH-RAN adında bir de gazete yayınlamışlardı. Bu günlük gazete İstanbul'da çok sürüm yapan bir gazete idi. İttihatçılar bunlara karşı korkutma ve yıldırma siyasetine yönelmişler ve Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden faydalanarak Salih Paşayı sorumlu saymışlar, asmışlardı. Memlekette utandıracı devrenin devamından üzülen diğer iki kardeş Türkiye'yi bırakarak Fransa'ya yerleşmişlerdir.

Tunuslular Hayreddin Paşa'nın kemiklerini Tunus'a nakletmeleri kendisine karşı gösterdikleri sevgi ve hatıraseverliğin bir eseridir.

T E Ş E K K Ü R

KAFKASYA Dergisi'ne :

Aramızdan, doldurulamıyacak bir boşluk bırakarak ufûl eden kıymetlimiz Dr. Mustafa Kâzım Kazuk için gösterdiğiniz hassasiyete pek çok memnun olduk. Aynı zamanda bütün hemşehrilerimizden aldığımız taziyet mektuplarına ayrı ayrı teşekkürle mânevî gücümüzün yetersizliğinden, teşekkürlerimizi size ve sizin vatanınızla bütün hemşehrilerimize duyuruyoruz.

MERHUM'UN EŞİ VE KIZLARI

Acı bir kayıp

KAFKASYA

Hemşerimiz ve halen Türkiye Kafkas Kültür Derneği Başkanı Cahit Beşgür'ün pederi Hacı Bahri Beşgür 2 Mayıs 1968'de İstanbul'da hayata gözlerini yumdu.

Bahri Beşgür Rumi 1305 yılında Uzunyayla'nın Pınarbaşı kazasında dünyaya gelmiştir. Babası Beşgürlerden Ali ve annesi Hapıştlardan Nahoe her ikisi de Adige Kabartay ve Kafkas doğumlu olup aile büyük Kafkas göçünde bugünkü Kafkas Kabarday mıntıkası Nalçık yakınında Dıgulubgoy'den terki vatan ederek Uzunyayla'nın Pınarbaşı kazasına yerleşmişlerdir. Bahri Beşgür çok küçük bebek çağında annesini sonra da çocukken babasını kaybederek kendinden üç yaş büyük ağbeyi Nuri ile yetim kalmışlardır. O zamanın Pınarbaşında imam ve hocası olan Vunekoşları Beşgür'lerin ve babasının ne-

zaretini ile iki kardeş zamanın tahsilini yaparak büyümüş ve rüştiye tahsil etmişlerdir.

İkinci Dünya Harbinde iki kardeş askere alınmışlar, Kafkas cephesinde kardeşi Nuri'yi kaybeden Bahri Beşgür senelerce Şarkta kardeşini aramış bulamamış ve bu acıyı son nefesine kadar duymuş Nuri ismini daima sayıklamıştır.

Kendi gibi Adige olan Nafiye Khuke ile evlenerek mesut bir aile hayatını yalnız başına kurmuş, üçü erkek ikisi kız beş çocuğu olmuştur. Mesut evlilik hayatını çocuklarının okuma ve yetişip cemiyetimize yararlı olmalarında bulmuşlardır.

İkinci Dünya Harbinin en şiddetli ve Almanların güya Kafkasya'ya dayanmış olduğu günlerde orta mektep talebesi olan küçük oğlu babası Bahri Beşgür'e şöyle bir sorar: (Babacığım Kafkasya kurtulur, hürriyete kavuşur yollar açılırsa ne yaparsınız?)

Bahri Beşgür hemen şu cevabı verir:

(Vallahil azim hemen Kafkasya'ya vatanımıza dönerim.) Bu cevap oğlu üzerinde derin ve unutulmaz izleri bırakmıştır. Bahri Beşgür resimdeki milli kıyafetinde olduğu gibi milliyetperver, vatanperver, yaşadığı yeri savunmuş milletini ailesini seven son derece hassas ve duygulu, annesine düşkün şerefli bir baba ve müslüman bir aile reisi idi, 1954'de hac ziyaretini de yaparak hacı olmuştur.

İnkılapta ortanca oğlu ve kayınbiraderinin nahak yere hapse girmesi onu fevkalâde üzmüş, hasta etmiş ve yatağa düşürmüştü ve bu üzüntünün tesiriyle kurtulamıyarak vefakâr ve fedakâr eşi ve evlâtlarının sevgi ve şefkât keilari arasında 2 Mayıs 1968 Perşembe gece saat bir'e on kala İstanbul'da evinde hayata gözlerini kapamıştır. Aksaray Valide Camiinde cenaze namazı kılınarak büyük bir hemşehri ve dost gurubunun elleri üstünde İstanbul'da Kozlu Mezarlığına ebedi istirahatgâhına tevdi edilmiştir. Tanrıdan rahmet dileriz.

Aktüalite

ANKARA'DA

Ankara Kuzey Kafkasya Kültür Derneği Yönetim Kurulu 20 Nisan 1968 tarihinde Ankara Kara Yolları salonunda üyeleriyle bir sohbet toplantısı düzenlemiştir.

Çok kalabalık bir üye topluluğunun bulunduğu toplantıda çeşitli konular konuşulmuş, toplantı çok faydalı olmuştur.

GENEL KURUL TOPLANTISI

Ankara Kuzey Kafkasya Kültür Derneğinin yıllık genel kurul toplantısı 12.5.1968 tarihinde Bahçelievler Akalın düğün salonunda kalabalık bir hemşeri topluluğunun katılımıyla yapılmıştır.

Kongre başkanlığına Şevket Doğan getirilmiş, saygı duruşundan sonra eski yönetim kurulu raporları okunup ibra olunmuştur.

Kongrede bu yıl geçen yıllara nazaran genç arkadaşların konuşmaları dikkati çekmiştir. Üyelerden Tacettin Tok dernek yöneticilerinden daha etkili çalışmalar istemiş, Selâhattin Yançatarol da derneğin amacı olan Kuzey Kafkasya Kültürünün tanıtılıp işlenmesi probleminin tam anlamıyla ele alınmasını, bunun için şahsî teşebbüslerle yürütülen Çerkesçe okuma yazma işlerinin dernek-

çe ele alınmasını, plâk bastırılması vs. konularına değinmiştir.

Bu yıl tek liste halinde girilen seçimlerde hizipçilik olmaması memnuniyet yaratmış ve seçimler sonunda oy sırasıyla aşağıdaki zevat yeni yönetim kuruluna seçilmişlerdir.

Hayrettin Bozkurt, Zekiye Kazuk, Yaşar Bağ, Sami Binicioğlu, Ayten Alptekin, Baturay Özbek ve Ceyhan Şahin.

Dergimiz yeni yönetim kuruluna çalışmalarında başarılar diler.

ANTALYA'DA BÜYÜK KAFKAS GECESİ

Ankara Kuzey Kafkasya Kültür Derneği Folklor ekibimiz 12 Mart 1968 tarihinde Antalya Kapalı Spor Salonunda tam kadrosuyla bir Kafkas Gecesi düzenlemiştir.

Gece çok muhteşem olmuş, Antalya Kuzey Kafkasya Kültür Derneğince düzenlenen gecenin biletleri kısa zamanda satılmıştır.

Antalya'da böyle bir gece görmediklerini belirten oradaki hemşehrilerimiz Ankaralı misafirlere çok büyük bir ilgi göstermişler, Ankara Kuzey Kafkasya Kültür Derneği üyeleri de Antalyadan çok memnun ayrılmışlardır.

Scidan sağa doğru, Ayaktakiler: Ömer Erdoğan, Tali Şermut, Ayhan Bağ Suzan Özen. Oturanlar: Vicdan Pilâvoğlu, Cemal Arıç

İZMİR'DE

Izmir Kuzey Kafkas Kültür Derneğinin 21 Ocak 1968 tarihinde yaptığı Genel Kurul Toplantısında Yönetim Kuruluna Cemal ARIÇ, Tali ŞERMET, Vicdan PİLÂVOĞLU, Suzan ÖZEN, Ayhan BAĞ, Hasan AÇU ve Ömer ERDOĞAN seçilmiş ve Geçici Yönetim Kurulu eski Başkanı Cemal Arıç yine Başkanlığa ve Tali Şermet de Başkan Yardımcılığına getirilmişlerdir.

Tebrik eder başarılar dileriz.

BURSA DAN HABERLER

Bursa kfkas kültür ve yardımlaşma Derneği Genel Kurul toplantısı 24.3.1968

pazar günü Dernek merkezi salonlarında yapılmış çok kalabalık bir üye ve hemşehri tarafından ilgi ile izlenmiştir. Divan Eşkanı Orhan Koçak, II. Başkan Avni Biçer, kâtipleri Cemal Erhan ve Cengiz Akay tarafından yönetilen kongre uygunluk içinde tamamlanmıştır. Dilekter faslında bir çok üyeler söz almışlar ve Derneğin daha verimli ve ömürlü olabilmesi için çeşitli konularda konuşmuşlardır.

Yeni yönetim kurulu gizli oyla seçilmiştir. Tasnif sonunda İhsan Şahin, Hayri Ergin, Naci Berk, Hayati Çam, Vahdet Baba, Meliha Şahin, Avni Biçer, Baykal Tuğrul Yönetim kuruluna Mehmet Bülent, Niyazi Özkan, İbrahim Sever, Denetleme kuruluna, Ziya Akdoğan, Necdet Arslan, Hüseyin Yarat Onur kurulu asil üyeliklerine seçilmişlerdir. Kendilerini tebrik eder mesailerinde başarılar dileriz.

ILKBAHAR KAFKAS FOLKLÖR GECESİ

Bursa Kafkas Derneği 19 Mayıs 1968 gecesi Bursa Kültür Park Romans aile bahçesinde "İlkbahar Kafkas Folklor gecesi" düzenlemiştir. Kalabalık bir topluluğun katıldığı gecede Kafkas milli oyunları büyük bir ilgiyle izlenmiştir.

ERZURUM

Erzurum Kuzey Kafkas Kültür Derneğinin ikinci genel kurul toplantısı 21. 4. 1968 tarihinde belediye salonunda yapılmıştır.

Başkan: Hilmi Nalbatoğlu (Belediye Reisi)

II. Başkan: Orhan Gezey (Genel hizmet şefi)

Muhasip: Zekeriya Yalçın (Memur)

Sekreter: Nihat Özen (Talebe)

Üye: Özdemir Ögün (Memnr)

Üye: İhsan Kadogen (Memur)

Üye: Sururi Ögün (Talebe)

Yeni Yönetim kuruluna çalışmalarında başarılar dileriz.

İSTANBUL'DA

İstanbul Kuzey Kafkas Kültür ve yardım derneği 12 Mayıs 1968 tarihinde Kuzey Kafkasya bağımsızlığının 50. ci yıldönümü dolayısıyla bir anma günü düzenlenmiştir.

İstanbul Milli Türk Talebe birliği konferans salonunda düzenlenen toplantıda hatipler, günün anlam ve önemini belirten konuşmalarda bulunmuşlardır.

EVLENMELER

Hasan Dinç ile Nusret Çeviker'in Nikâh ve Düğün törenleri 12 Mart 1968 tarihinde Ankara Bahçelievler düğün salonunda yapılmıştır.

Berrin Özcan ile Yüksel Oy'un evlenme törenleri Ankara Harp Okulu lokalinde 16/4/1968 tarihinde yapılmıştır.

Zehra Kandemir ile Tevfik Alpaslan'ın nikâh törenleri 26/4/1968 saat 16.30'da Gençlik Parkı, Belediye Nikâh Salonunda yapılmıştır.

Antalya K. Kafkas Kültür Derneği üyelerinden Hasan Yıldırım ile Saniye Toprak'ın evlendiklerini haber aldık.

Antalya K. Kafkasya Kültür Derneği üyelerinden Nazmi Özbek ile Gülgün Özkan'ın evlendiklerini öğrendik.

Metin Cankat ile Bilge Uslu'nun düğünleri 18/5/1968 tarihinde Çorum'un Yeşilpınar (Kassey Habi) köyünde yapılmıştır.

Düğün töreni Ankara'dan giden Ankara Kuzey Kafkasya Kültür Derneği folklor elemanlarının katılmasıyla çok neşeli olmuş, Kassey Habi'li hemşerilerimizin gösterdikleri ilgi ve misafirperlik memnuniyetle karşılanmıştır.

Dergimiz, yeni evlilere mutluluklar diler.

NİŞAN

Y. Müh. Nejat Beyeç ile Romano Bekki'nin 22/4/1968 tarihinde nişanlandıkları memnuniyetle öğrenilmiştir.

DOĞUM

Antalya Kuzey Kafkasya Kültür Derneği sekreteri kıymetli hemşerimiz hafız Hayrettin Batmazın bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Örnek bir hareket olarak Janset ismi verilen yavruya uzun ömürlük diler, hemşerimizi tebrik ederiz.

GEÇMİŞ OLSUN

Bursa Kafkas Kültür ve Yardımlaşma Derneği ikinci başkanı sayın Naci Berk geçirdiği bir böbrek hastalığı sebebiyle Ankara hastanesinde tedavi gördükten sonra taburcu edilmiştir. Hastanede kaldığı sürede Ankara Kuzey Kafkas Kültür Derneği yönetim kurulu üyeleri tarafından ziyaret edilen kıymetli hemşerimize geçmiş olsun deriz.

VEFAT HABERLERİ

İstanbul Kafkas Kültür ve Yardımlaşma Derneği kıymetli üyelerinden sayın Sabri Ander'in yeğeni Bn. Güler'in genç yaşta bir kaza neticesi vefat ederek 5 Mayıs 1968 tarihinde Kartal Maltepesi (Karıyönü) mezarlığına defnedildiği öğrenilmiştir. Ander ailesinin üzüntülerine katılır, akraba ve yakınlarına başsağlığı dileriz. Tanrı rahmet eyleye.

DÜZELTME

Dergimizin sayı 17, sayfa 20, satır 6'da ve "Kafkasyalı Profesörler Türkiye'de" başlıklı yazımızda Tiflis Üniversitesi Türk Tarihi Prof. "Bu zat büyük bir Türk dostu olup..." diye bahsedilen Gürcü David Gıvritişvili isminin Açba Zürab olarak düzeltilmesini önemle rica ederiz.

Dergi yazı kurulu

OKURLARIMIZIN DİKKATİNE

Dergimiz 18 inci sayısıyla 4 üncü cildini de tamamlamış oluyor. Birkaç defa yazmamıza rağmen hâlâ pekçok okuyucumuzdan dergilerimizin eski sayılarını istediklerini görüyoruz.

Dergimizin 1, 2, 3 üncü ciltlerinin ne ciltli ne de tek olarak hiçbir sayısının mevcudu kalmamış olduğundan istenmemesini, 4 üncü cilde ait olan sayıların ise ciltli olarak ve 20 T.L. fiyatla idaremizden temin edilebileceğini önemle duyururuz.

Dergi idaresi.

TEŞEKKÜR

2 Mayıs 1968 Perşembe günü Hakkın Rahmetine kavuşarak, İstanbul'da ebedi istirahatgâhına tevdi edilen, kıymetli büyüğümüz ve sevgili babamız,

HACI BAHRİ BEŞGÜR'ün

cenaze merasimine iştirak eden telefon, telgraf ve mektupla veya bizzat eve teşrif ederek acımızı paylaşan, hayır dua ve rahmet diliyen bütün akraba, hemşehri ve dostlarımıza sonsuz teşekkürlerimizle minnet ve şükran hislerimizi beyan ederiz.

Eşi ve Çocukları

Çerkes Âdetleri

Bastırılıyor

Kafkasya Kültürel Dergisi hemşerilerimizin büyük bir ihtiyacına cevap vermek amacıyla kitap yayınlarına başlamış bulunuyor. Bu amaçla ilk olarak herkes tarafından istenen ve aranan JABAGHI BAJ'ın "Çerkeslerde Eğitim, Gelenek ve Sosyal Yaşayış" adlı eseri sade bir dille sayın Dr. Vasfi Güsar'ın önsöz ve ilâveleleriyle bastırılmaktadır.

Engeç Ağustos ayı içerisinde satışa arz edilecek olan kitap mali güçlükler sebebiyle pek az bastırılabilir. Bu sebeple ilk plânda dergimiz aboneleri göz önünde bulundurulacak, bilâhare diğer kimselere de verilebilecektir. Tahminen 10 T.L. fiyatla satışa çıkarılacak olan kitaptaki kısımlar şunlardır :

Çevrenin Etkileri, Çerkes Eğitiminde Esas, Yükseliş Sebepleri, Namus Duygusu, Aile Hayatı, Baba, Ana, Çocukların Eğitimi, Pur, Çerkes Delikanlısı, Çerkes Kızı, Evlenme, Vâse, Gelin Götürme, Çerkes Düğünleri, Kadınlar, Erkekler, Misafirperverlik, Hediyeler, İnançlar, Bayramlar, Cenaze ve Matem Törenleri, Kabile Teşkilâtları, Sosyal Sınıflar, Pşı, Verk, Tfekotl, Pşitli, Milli Meclisler, Çerkes Yasarları, Yardımlaşma, Mülkiyet, Tarım, Giyim Eşyası ve Şekilleri, Kadın ve Erkek Elbiseleri, Kılıç, Kama, Tabanca, Tüfek, At Takımı, Meskenler, Yemekler, İçkiler, Sofra Adabı, Milli Müzik ve Oyunlar, Çerkes Aile Markaları, v.s. Ayrıca pek çok orijinal resimler.

Kitabı almak isteyen abonelerimize hatırlatır, istedikleri takdirde ödemeli olarak gönderilmek üzere dergimiz adresine şimdiden mektupla müracaatlarını bilhassa rica ederiz.

iyi plânlanan ve yürütülen
bir reklâm ve tanıtma faaliyeti
bir müessese için
masraf kapısı olmaktan çıkar;
karşılığını kat kat getirir.

BASIN İLÂN KURUMU

Cağaloğlu, Türkocağı Cad. no. 1, kat: 3
Telefon: 27 66 00 - 27 66 01. İstanbul

Basıldığı tarih : Şubat 1968

ŞUBAT 10686—A—70220